

A tartalomról:

Patai József: Max Liebermann 1847—1935 — Somlyó Zoltán: Minden zsidókhöz (vers) — Varnai Zseni: Zsidó diák (vers) — Josef Kastein: Rosy Lilienfeld — Sós Endre: Mosoly és könny — Herzl Tivadar: Amalfi zendülése — Kiss Arnold: Magános csónak (vers) — Prof. Klein Sámuel (Jeruzsálem): Bialik Erec Izraelben — Lakatos László: Offenbach — Bialik: Zsidó lány (vers) — Arnold Zweig: Jeruzsálem megszabadulása — Kristóf Aladár: Izráelhez (vers) — Munkácsi Ernő: A livornói zsidó kultúra — Szombathelyi Ervin: Ima (vers) — Peterdi Andor: Az apám — Dr. Fürst Aladár: Purim — történelmi megvilágításban — Hamvas H. Sándor: Menekülés — Tollhegyről — Zsidó humor — Új könyvek — Krónika és szemle — A Mult és Jövő Kastein-estje — Erdélyi hírek

Két műmelléklet és huszonhárom illusztráció.

MULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁR-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYÓIRAT
SZERKESZTI-ÉS-KIADJA

DR. PATAI JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST-WIEN-TEL-AVIV

MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA
BUDAPEST, V., VILMOS CSÁSZÁR-ÚT 34

Feloldó szerkesztő és kiadó:
DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik
minden hó elején

Telefonszám:
199-55

Kiadóhivatali igazgató:
VIRÁG GYULA

Előfizetési díj egész évre: 24 Pengő, Romániában 900 Lei, Csehszlovákiában 160 Kc, Jugoszláviában 350 Dinár,
Ausztriában 32 Schilling, Németországban 20 Mark, Amerikában 5 Dollár.

Zene!

GRAMOFÓN

HEGEDŰ

RÁDIÓ

ZONGORA

MINDEN HANGSZER

Sternberg

KIRÁLYI UDVARI HANGSZERGYÁR

VII, RÁKÓCZI-ÚT 60

SAJÁT PALOTA

ARJEGYZÉK INGYEN! FIZESSEN ELŐ ÉVI 1 — P-ért A LEGGAZDAGABB TARTALMU, KÉPEKKEL ILLUSZTRÁLT STERNBERG HIRADÓRA
NAGY PÁLYÁZATOK, HATALMAS DIJAKKAL AZ ELŐFIZETŐK RÉSZÉRE.

Hangszerek, zongorák

részletre is legolcsóbban

REMÉNYINÉL

VI., Király-utca 58

Tábla- és tükörüveg
nagykereskedés

IFJ. WEISS GYULA

Budapest, V., Vadász-utca 29

Telefon 10-1-14 *

A Pesti Chevra Kadisa izr. Szentegylet

március hó 4 én, hétfőn délután
5 órakor a Dohány-utcai templom-
ban Jom-Kippur kotaun isten-
tisztelettel kapcsolatosan

alapítási ünnepélyt

tartott.

A Pesti Chevra Kadisa előljárósága

F Ü R T H

lakástakarító- és léregrítő vállalat

Budapest, V., Csáky-utca 7. II. emelet

Telefon 24-4-55

Lelkiismeretes munka

*

Prima referenciák

F. FÜRTH MARGIT

„KERESZTÚTON“

Ára 2.— pengő. Kapható a Mult és Jövő kiadóhivatalában.

Fűzőt, gumiharisnyát,
g u m i f ű z ő t
vásároljon bizalommal
a Hungária üzleteiben

Akácfa-utca 2
Váci-utca 16
Kossuth t. ajtó-u. 8
Nagymező-utca 16
Üllői-út 40
Alkotás-utca 1/a
Krisztina-tér 3
Ujpest, Árpád-út 67
Kispest, Üllői-út 119

MEGHÍVÓ

Tisztelettel meghívjuk április hó 8-án, hétfőn este fél 7 órakor
a Pesti Lloyd társulat dísztermében (IV, Mária Valéria u. 12)
tartandó „MULT ÉS JÖVŐ” ELŐADÓ-ESTRE, amelyen

Josef Kastein

a világhírű történetíró

„Ahasvér vagy egy mythosz legyőzése“

címen tart előadást.

Bevezetőt mond:

báró Hatvany Bertalan

Ez a meghívó a Mult és Jövő olvasói számára
3 személy részére díjtalan belépőjegyül szolgál

Rosy Lilienfeld (Frankfurt am Main): Sabbatai Zwi

*A próféták megjelennek a táányérokban a falon — Die Propheten erscheinen in den Tellern an der Wand
(Illusztráció Kastein könyvéhez)*

A Mult és Jövő 1935 márciusi műmelléklete

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

*Rosy Lilienfeld: Sabbatai Cvi 'a börtönben — Sabbatai Zvi im Gefängnis
(Josef Kastein művéhez)*

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ MŰVÉSZETI, IRODALMI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XXV. ÉVFOLYAM, 1935 MÁRCIUS

MAX LIEBERMANN 1847–1935

Max Liebermann pályafutása, művészi keresése, bolygása, diadalmas harca az új irányzatokért, ragyogó felemelkedése a sikerek legmagasabb csúcsára és végül szomorú száműzetése a német művészet csarnokából, csendes megtérése a zsidósághoz és még csendesebb visszatérése az anyaföldre néhány barát, rokon kíséretében, — hű szimbóluma nemcsak a német zsidóság tragikus sorsfordulásának, hanem az egyetemes zsidó sorsnak általánosságban.

Majdnem egy évszázadot ölelt fel az élete, amely még az 1848-as szabadságmozgalmak előtt indult el, átívelte a porosz-francia háború és béke esztendőit, a fejlődő liberalizmus és szocializmus korszakait, a német zsidó asszimiláció legeredményesebb évtizedeit, míg végre a világháború és összeomlás folyamatán keresztül beletorkolt az egyedül üdvözítő Heil Hitler harmadik birodalmába.

Weimar és Düsseldorf és Berlin és mindaz, ami a német kultúrában kincset jelent, drága volt neki is. De nyitott szemmel szívta magába a művészi értékeket mindenünnen. A magyar Munkácsy Mihályból éppúgy, mint a francia meg holland mesterekből. És itt nyílt alkalom az első vádra: a zsidó internacionalizmus kérdésének felvetésére, amelyet másfajtabeli alkotó művésznél azzal az egyszerű igazsággal intéznek el, hogy „művész hazája széles e világ”. Max Liebermann művészi látásának strukturájából adódott, hogy a színek és formák világának összhangjából a pillanat ragadta meg legerősebben a lelkét és ez sarkalta alkotásra, megrögzítésre. Nem ellenkezik ez a német hagyománnyal, goethei felfogással. „Zum Augenblicke möcht' ich sagen: Verweile doch, du bist so schön”. De mert ez az ábrázolási mód, az „impresszionizmus”, Franciaországban talált először hazára, itt kínálkozott alkalom a második vádra: a „németellenes orientáció” előtérbe tolására, a „német tradíciók felforgatásának” hazafias visszautasítására. Hiába lép fel Münchenben áhítatos Krisztusképpel. Ezt is félremagyarázzák. Az amsterdami *Israels*, ez a „kis zsidócska”

és művészóriás közelebb hozza fajának, népének megpillantásához, amire gazdag gyáros apjának brandenburgi palotájában kevés alkalma volt. Liebermann megismeri az amsterdami ghettót, megszereti a zsidó utcát. De egész lényében német, sőt porosz marad. Az örökölt apai házban, Berlin legelőkelőbb villanegyedében, a kor legelső német fejei fordulnak meg. Bode, Wierchow, Hauptmann, Richard Strauss és később a birodalom elnöke, Hindenburg, akit 80 éves korában festett az ugyancsak 80 éves mester és a két aggastyán történeti találkozásáról és műterem-beszélgetéseiről legendák terjedtek el világszerte.

Liebermann elérte mindazt, amit a sorstól megáldott zsidó ember Németországban elérhetett. Az ő „impresszionizmus” győzelmesen iskolát csinált. De akkor már nem volt ez „zsidó siker”, hanem „német haladás”. Liebermann ekkor túlhaladt ezen az állomáson és alapvető művet írt: „Über die Phantasie in der Malerei”. „Professor” címet kapott, megalapította a berlini *Secession*-t, melynek élére került. A forradalom után a Művészetek Akadémiájának elnöke lett, a berlini egyetem filozófiai fakultásának díszdoktora, a legtöbb akadémia tiszteletbeli tagja, mindenféle nagy és kis aranyérmek kitüntettje, a porosz koronarend lovagja, stb., stb. És elegendő volt egy szellő, hogy mindezt a dicsőséget elseperje. Hogy végrendeletbe kelljen hagyni a „legcsendesebb temetést”, amelyben nem vesz részt se akadémia, sem egyetem, sem egyetlen művészi társaság és nem visznek utána bársonypárnán érmeiket, rendjeleket és nagykereszteket. Csak egy halk, csendes Kádis hangzik el ott künn az örök sírkertben. hol minden ember hasonlatos a fűszálhoz vagy virághoz, mely elhervad és elhull és itt hagyja e hiú földön minden harcait és nagyravágásait.

Max Liebermann, a német festőművészet büszkeségét eltiltották az alkotástól, a kiállítástól, kitörölték a nevét a német festészet történetéből. Milyen könnyen tudnak a népek lemondani a legnagyobb értékekről, ha megtestesítői zsidók! Patai József

SOMLYÓ ZOLTÁN: MINDEN ZSIDÓKHOZ

Zsidók, sötétek, búsak és soványak,
kik összebujtok ghekkók mély ölében;
kik imakönyvet bujtok éjjel, nappal,
míg arcotokon bölcs, hideg fölény;

zsidók, szelídek, csöndes, árva népség,
másoknak piszkos, gyatra csöcselék!
akikre sárt dobál az ucca népe,
az ispán, szolga és a nőcseléd;

s zsidók, kik már ledobtátok a kaftánt
és megnyírtátok hosszú hajatok
és dolgoztok és békén adtok, veszteket
s csak befelé jajong a jajotok;

s ti többiek, kik messzi vagytok innen,
Sinájnak ormán, cédrusok alatt;
vagy Afrika sötét rengetegében
csudáljátok a szálló madarat:

Hozzátok száll az üdvözlét szívemből,
kik mind szenvedtek, fájva, úgy, mint én!
E zord időkben össze-összecsendül
az elszórt vér az ingó föld színén...

S e csendülésből egy gigászi dal lesz,
mely túlharsogva mindent, égbe száll:
Isten kezéből jött e szörnyű élet,
s az Ő kezéből jön majd a halál!...

Rosy Lilienfeld: Tudósok hódolata Sabbatai Cvi előtt
Gelehrte huldigen Sabbatai Zwi

VÁRNAI ZSENI: ZSIDÓ DIÁK

Minden országút őrzi lábnyomod.
Minden vihar megtépte köntösöd,
idegenül, kiverten kóborolsz
idegenálmú emberek között.
Hideg odukbán bujsz meg társtalan
s nem kérdezik: — Mi fáj szegény gyerek,
Csak néha, hogyha szépet álmodol
anyád szívét szíveden érezed.

Hiába minden, menni, menni kell!
Valahol messze vannak iskolák,
ahol csöndesen, észrevétlenül
Te is tanulhatsz bús zsidó diák.
Kalács helyett írott ígéssel élsz
és szomjadat tudással olthatod,
s ha könyveidbe eltemetkezel,
nem vagy magányos, árva, elhagyott.

Ne zúgolódj, mert hidd el, érdemes
szenvedni, túrni annyi éveken,
lelked kitárul s megnyilatkozik
előtted majd a végső értelem.
S egyre magasabb régiókba érsz,
ahonnan már a kő is visszahull
s nem érhet el a szennyes indulat,
amely a port kavarja ott alul.

S valahol fönny, ahol már csupa fény,
ott vár reád a nagy, nagy Egyetem,
katedróján a Legfőbb szellem ül,
a Mindenttudó és a Végtelen.
Nem kérdi Ő, hogy honnan származol,
nem kérdez Ő, mert a szívekbe lát,
Ő tudja sorsod, minden léptedet
s apád helyett Ő az édesapád.

S kit a gyűlölet mesze kergetett,
előtte majd az első sorban ülsz
s elmondhatod, hogy ha felelni hív,
mindazt a szépet, amikért hevülsz.
A nagy könyvbe beírja majd neved
aranybetűkkel, mellé, hogy jeles,
megbélyegzett, szegény zsidó diák,
hidd el, szenvedni mégis érdemes.

JOSEF KASTEIN: ROSY LILIENFELD

Az a megismerés, hogy a zsidóság történetének új korszaka előtt áll, fokról-fokra áthatja ennek a tépett népnek minden rétegét. Akik tegnap még boldogan tűntek el a környezetükben, ma keresik azokat az értékeket, amelyekhez a zsidósághoz való visszatérésükben tarthatják magukat. De éppúgy, ahogy ezeknek szükségük van orientációra, a zsidóság összességének is szüksége van szellemi és anyagi javai áttekintésére, hogy biztos legyen, hogy ez a rekonstrukció nem fantomokkal, hanem a legsajátabb valóságokkal számol.

Egy nép, egy alkotó néplélek eszmei tartozéka mindenkor azt jelenti, amit a mindennapin túl alkotott. Többségét akár az életerőnek, a munkaakaratnak, a megismerésnek, akár a gondoknak. Az ilyen többlet formális leszűrődését nevezik művészetnek.

Egy nép művészetét csak akkor lehet általános-ságban ennek a népnek sajátos, nemzeti művészetéül közvetlenül megjelölni, ha a művészet hordozója maga a szó. A kialakított és kimondott szóban még közvetlenül jut kifejezésre egy közösség lelke. Itt a dolgokat a tartalmuknak megfelelően, közvetlenül jelölik meg. Nehezebb a meghatározás ott, ahol képzőművészetről van szó, ahol a színt, a formát, a hangot még le kell fordítani értelmet és tartalmat jelentő

Rosy Lilienfeld: A kádi víziója

Vision des Kadis

In einer Feuersäule erscheinen Moses und die Propheten

Rosy Lilienfeld: Sabbatai mint Korán-növendék
Sabbatai als Koran-Schüler

szavakra. Az átültetési folyamat a kifejezés mérlegelésében mindig szubjektív marad és így eleve hibaforrásokat rejt magában.

Az összes bizonytalan utak közül, amelyek egy művészet nemzeti hovatartozásának meghatározásához vezetnek, a többlet gondolatától kiinduló jut legközelebb a célhoz. Mert tagadhatatlan, hogy minden közösség mélyén, a kollektív lélek mélyén, egy birtok, egy képesség, egy belső lehetőség formálódik, amely éppen erre a közösségre jellemző.

Keressük, hol, merre van a zsidóságban az a többlet, amely általánosságban alapul szolgál a művészi formákban való alkotásnak. Az a sík a zsidóságnál a történetek metafizikai megokolásának kényszere és a képesség, hogy az élet jelenségeit metafizikai forrásaik alapján fogják és oldják fel. Annak a *mi van* metafizikai megismeréséből az egy Istent és a teokráciát alkotta a zsidó. Abból, *aminek lenni kell* az etikáját és mitoszát. Ezen az egy területen tudott többletet termelni és hogy ez a többlet olyan ritkán eredményezett képzőművészeti alkotásokat, annak az oka, hogy ezt az egy többletet is ott alkalmazta és élte ki, ahol minden alkotó akarat legmélyebb gyökere fekszik: a vallás területén.

A létnek mintegy művészi alakítása örök feladat volt a zsidóság számára és többlete itt legtöbbször elhasználódott.

*A Sabbatait leleplező Nehemia menekülése a gyilkosok elől
Rosy Lilienfeld: Nehemias Flucht vor den Mördern*

Ha tehát egy olyan műalkotással találkozunk, amelyben a metafizikai többlet formává, kifejezéssé, mozgássá változott, akkor megnyugvással vallhatjuk, hogy itt egy zsidó lélek alkotása előtt állunk, hogy ez a művészet tisztára zsidó.

Rosy Lilienfeld (Frankfurt a/M.) grafikus művészetét ide sorozhatjuk, és aki a zsidó értékeket számontartja, örömmel mutat rá e művészre és munkájára. A mai időben, a külső világgal szemben való határvonás a saját lehetőségeink felé való orientálódás szükségességének idején megmondhatjuk, hogy túlbecsültük a saját értékeinket. Sokszor és szívesen büszkélkedtünk művészteljesítményekkel, de valójában nem jutottunk túl egyes, mindig megismétlődő neveken. Nem a tehetség hiánya volt az ok, csak a helytelen orientálódás. Mert egy közösség sajátos művészete csak akkor alakul ki, ha megszűnik az idegen utánzásának vágya, ha odahajlunk a saját forrásaink, a saját belső életünk legmélyéhez.

Rosy Lilienfeld műveihez, melyeket itt reprodukálunk, nem kell kommentár. Csak idő kell, hogy minden lapot egyenként elnézegessünk, minden előfeltétel nélkül, a kép aláírásához való kötöttség nélkül. Ezek az „illusztrációk”-nak nevezett lapok túl-
nőnek ennek a műfajnak a keretein, akár Buber

Baal-Sem legendáihoz, akár e cikk írójának Sabbatai Zwi-jéhez készültek. Az átélést jelző írott szót teljes önállóságban újra átéljük. Itt a szó betű nélkül beszél. Ezeket a szavakat nem lapozhatjuk fel a lexikonban. Csak a saját lelkünkben tarthatjuk számon, vajjon nem éltük-e át már egyszer ezt a szót, ezt a kifejezést, ezt a történetet. Vajjon az a felnövekedett mélabú, amellyel Baal-Sem a lelkéhez szól, nem volt-e a felfigyelés, az önmagunkkal való ünnepi találkozás egy percében a miénk is?

Ha általában szólni kell valamit ezekhez a rajzokhoz, akkor ezt: mindannyiunkban közös a technikai tökéletességen túl az átélés ritka ébersége és bensősége, amely egészen a dolgok végső alapjáig hatol; hogy semmi sines, ami közömbös, ami mellékes, ami pusztán dekoratív, hogy még a legkisebb vonás is teljesen feloldódik az átélés erejében. Ez az átélés konvencióktól mentesen és mégis a vallásos áhitat mélyzengésű hangjának kötöttségében megismétli a rajzművészet síkján és eszközeivel, amit a zsidó mindenkor megkísérelt. A történelem értelmezését abból az eszméből kifolyólag, amely benne és mögötte lakozik. Ezzel válik Rosy Lilienfeld művészete zsidó művészetté.

A zsidó világ kötelessége, hogy ilyen alkotásnak útját aktív érdeklődéssel és nem csupán plátói visszhanggal egyengesse és bátorítsa. Nem vagyunk olyan gazdagon megáldva zsidó művészekkel, hogy ezen a ízig-vérig zsidó művészeten áthaladjunk.

*Rosy Lilienfeld: Sabbatai Cvi víziója
Aus Sabbatai Zwi*

SÓS ENDRE: MOSOLY ÉS KÖNNY

Egy zsidó bál prologja

Hölgyeim és Uraim,

e csilláros terem ünnepi hangulatában, mielőtt felcsendülnek a zene hangjai és táncraperdülnek a párok, szóljon egy percig a szív a szívhez, beszéljen egy percig a lélek a lélekhez. Hiszen azokat, akik ma itt összegyűltek, nem csupán a vigadó órák vágyása hozta ide, hanem — az öröm maguknak szerzett óráin kívül — az is, hogy másoknak örömet szerezzenek és másoknak az arcáról letöröljék a könnyeket.

Mennyi ilyen könny van szerte a világon! Mennyi emberkönny! Mennyi zsidó könny!... A Fájdalom Óceánja még sohasem dagadt ilyen nagyra! A Könnny Tengersé még sohasem borított el ilyen széles partokat!

Ezekben az órákban, amikor mi estélyi ruhában és frakkban, jólfűtött terem pazar fényében adtunk egymásnak találkozt. német-zsidó testvérek tízezrei dideregnek Párizsban, Londonban, Varsóban és Prágában. Nincs jelenük; bizonytalan a jövőjük; nincs ruhájuk; csak hitük van, hogy egyszer másképp lesz!

És ezekben az órákban, amikor mi alig várjuk a műsor végét, hogy megkezdődjék végre a tánc, magyar-zsidó diákok százai magolnak korgó gyomorral, hideg szobákban a zürichi, prágai, bécsi és brünni diáknegyedekben.

Nem tudják: miért tanulnak? Nem sejtik: mit hoz a holnap? Csak azt tudják, hogy az apáik, a

*Rosy Lilienfeld: A beteg törpe letörli az élet éveket
Der kranke Zwerg wischt die Lebensjahre aus*

*R. Lilienfeld: A Halál angyala vigasztalja Baal-Semet
Der Baalschem wird vom Todesengel getröstet*

nagyapáik, a dédapáik is tanultak, mert a Könnny Népe a zsidó.

Kergették bennünket, hajszoltak minket... Futtunk a népektől-népekig, országból-országba. De megmaradtunk. Vagyunk. Élünk.

Túléltek a máglyákat. Átvészeltük a keréktörést. S a történelmi percek Fáraói törpéknek bizonyultak a mi hatezer évünk piramisa mellett... Túléljük, átvészeliük a mai Fáraókat is, akik szintén csak röpke perceknek jelentenek az idők nyugodt végtelenségében.

Lesz még kor — biztos, hogy lesz —, amikor visszatérhetnek Berlinbe, Lipcsébe, Boroszlóba, Frankfurtba a menekült zsidó tízezrek. Ahogy visszatértek, mert visszahívták őket, a száműzött angol és spanyol zsidók is hazájukba.

És lesz még kor — biztos, hogy lesz —, amikor a mai, idegenbe kényszerült magyar-zsidó diákok fiai idehaza tanulhatják a tudomány ígéit és csak apáik csendes meséiből hallják majd, hogy voltak idők, amikor másképp volt.

Legyen ez a mai est a jövő előrevetett fénye. Legyen ez a mai est a holnap előlege a mostoha, szomorú mának.

Hölgyek, Urak, a prolog búcsúzik,

kezdődjék a műsor,	amely majd bennünket
induljon a tánc,	jobb korba elvezet,
boldog emberekből	e kornak kapuján
fonódjék víg lánc,	az áll: Szeretet.

HERZL TIVADAR: AMALFI ZENDÜLÉSE

Herzlnak ez a romantikus tárcája, melyet 1888-ban, tehát nyolc évvel a „Judenstaat“ előtt írt, érdekes bepillantást nyújt az írónak „praehisztórikus“ korszakába és egyben megvilágítja, miképpen gondolkodott az ifjú Herzl a tömegről s megmozgatásának lehetőségeiről.

Ebéd után volt. Asztaltársunk, Spangenberg, az impresszárió érkezettnek látta a pillanatot, mikor ismét előadhat egy fejezetet élete regényéből.

— Uraim, nemcsak a harsonafúvás módja teszi az impresszáriót. Ez csak a bibliai táhorszernagynak alapíthatta meg a szerencsáját Jerichónál, ki megalapítója volt annak a zenének, mely összezúzza hallgatóit. Magasabbrendű impresszáriónak más hangszerekhez is kell értenie. Ismernünk kell a tömegek összetételét, hogy meg tudjuk mozgatni őket. A tömegek az egyes embertől nemcsak számukban különböznek. Jól tudják, hogy a tömegek az egyes egyénektől meg sem magyarázhatók. Száz álmos tökfilkó egyesült erővel olyan beszámíthatatlan és veszélyes, mint egy okos ember! Száz okos ember egybevéve ostoba, mint egy tökfilkó. Tudjuk, hogy a tömeg nagylelkű és bosszúálló, értelmes és bamba, vakmerő és gyáva — s mindez ugyanabban a pillanatban. Óvatosan kikerül egy tejeskocsit és nekimegy a szuronyoknak. Nevet egy tréfán és nem ismer tréfát. Egy érzelmes frázis bombasztja megindítja s nevet a borzalmakon. Ezek az árnyalatok kimeríthetetlenek. Ezért egy demagóg épp oly kevésbé láthatja előre az eredményt, mint egy impresszárió. Hiszen az impresszárió és a demagóg rokonlelkek. Ez nem valami merész, borközi kijelentés, uraim! Meg vagyok róla győződve, hogy Gambetta egy tenoristát is tudott volna menedzselni. És ha Barnum nem elefántokra, hanem magasabb politikára vetette volna magát, ma az Egyesült Államok elnöke lenne.

Még én... De nem akarok magamról beszélni. Azaz csak hogyha érdekli önöket? — Eszembejutott egy kis élményem, majdnem regény, mely szinte rosszul végződött...

Második olasz utamon történt. Levittem egy zongoristát egészen Nápolyig. Ott megszökött. Egy idős, de melegszívű grófnő beleszeretett mókáiba és elcsábította. Nem estem kétségbe, mert gyalázatosan ment az üzlet ezzel az ízléstelen alakkal. Mindenesetre nagy zavarba hozott. A következő hangversenyre ugyanis egy csomó jegyet már előre eladtam és most vissza kellett fizetnem a pénzt. Ezt szívesen meg is tettem volna — ha a pénz meg lett volna. Csakhogy mi előlegből éltünk. Volt ugyan még egy pár aranyom. De ez kevés volt. Nem volt más tennivaló, meghirdettem, hogy következő hangversenyünk — melyről tudtam, hogy sohasem lesz meg — nyolc-tíz nap halasztást szenved, mert a művész kifecamította a balkezének kisujját. Nyolc-tíz nap alatt a világ minden tájáról majd csak összeszedem a szükséges összeget, hogy kötelezettségeimnek eleget tegyek. Ezen idő alatt azonban Nápolyban aligha lesz nyugtom. Békésebb helyet kerestem a környéken, ahol olcsó az élet — és senki sem talál rám.

Elhatároztam, hogy Amalfiba megyek. Oda csak idegenek járnak, nápolyiak soha.

Egy szép reggelen tehát a Santa Lucia kikötőjéből imbolygó bárka szállított a gőzös fedélzetére. A hajó elindult. Eleinte búsan néztem vissza a szép városra. A fedélzeten azonban szerencsére akadt egy szőke fejecske — ezt vettem szemügyre. Mint az arany. A szőke fejecske tulajdonosa fiatal angol hölgy volt, ki teljesen elmerült utikönyvébe. Ha már egy angol nő rászánja magát, hogy szép legyen, akkor elragadóan szép. Nyomban elhatároztam,

hogy nem tévesztem többé szem elől, utána megyek a világ végéig — vagy legalább is addig, míg a pénzem tart. Utóbbi eset a valószínűbb. Futólag társaságán is végigpillantottam. Vele volt az anyja, meg az apja, azután egy vörös körszakállú, gyanús fickó, kiben nyomban jövődöbeli völegényt sejtettem. Látszott rajta, hogy született csirkefogó és hogy jellemének ezt az angol nemzeti jellemet meghaladó mértéket lehetőleg palástolni akarja mister, mistress és miss Coverley előtt. A vörös körszakállú úr Hatton-Green kapitány volt. (A neveket persze csak később tudtam meg.) Csakhamar kitűnt, hogy utirányunk közös. De a legnagyobb művészettel levegőnek néztük egymást. Sorrentóban három utcai énekes szállt fel hajónkra. Intetem nekik. A három zenész tamburazengés, gitarcincogás, hegedüvinnyogás és furcsa bakugrások kíséretében néhány szerenádöt énekelt. A miss elbűvölő, röpké pillantással köszönte meg nekem, de úgy tettem, mintha nem venném észre. A második, vagy harmadik dal után valóban fejedelmi ötletem támadt. A zenészeknek egy-egy aranyat hajítottam, de szándékosan oly ügyetlenül, hogy az aranyak Coverleyék felé gurultak. A hatás bűvös volt. A három zenész elejtette hangszerét és a guruló kincs után vetette magát, hogy ne essék a tengerbe. Az egyik a pad alá mászott, mindhárman hason csúsztak, míg csak neg nem találták. Mr. Coverley az aranycsengésre ösztönösen rám nézett, pillantásában méltatlankodás és csodálat volt. Mrs. Coverley álmodozó és éles pillantással nézett, mint egy anya, aki anyós szándékozik lenni. Miss Coverley viselkedett a legszebben; mosolygott az aranyvadászokon, de mosolya elismerés is volt hőkezűségemért. A vörös körszakállú úr zöldült és sárgult a hosszúságtól. De mindnyájan a porban heverték. Próbálják meg egyszer uraim! A nézőközöniséget látni ilyenkor megér háromszor húsz frankot... A piedigrottai bárdok erre „ecelenza“-nak kezdtek címezni és egész lélekkel fogtak a következő dalhoz. Az egyik dal különösen megtetszett a szép missnek. Ezt angolul meg is mondta környezetének. Erre megparancsoltam a zenészeknek, hogy ismételjék. Kis fejhajtással köszönte meg és elpirult. Erre meghajoltam, de nagyon zárkózottan. A jég meg volt törve.

A hegyoldalban lévő Kapucinus-szállodában laktunk, melyet szép angol-olasz keveréknyelven „Upper-Capuccini“ néven ismernek. Ez a szó kellemesen emlékeztet a felső tízezrekre, magas árakra és a többi. A régi ház keskeny ablakaiból szép kilátás nyílik a viharvert sziklákra és a zöld tengerre... Állandóan Coverleyék társaságában tartózkodtam s így természetesen Hatton-Green kapitányt is le kellett nyelnem. Jelenlétét számomra csak az tette kellemessé, hogy én milyen kellemetlen voltam neki. Állandóan éreztettem vele felsőbbbségemet. Ha ő egy dalt károgott, én énektem. Jobban táncoltam, gyorsabban futottam, ügyesebben eveztem, hátrabban nyargaltam, revolverrel több madarat lőttem le röptében, mint ő. Nyugodt voltam, ha ő ingerült volt és jókedvű, ha ő hallgatott... Szóval, mindig együtt voltunk. Miss Mabel Coverley gyöngéd tekintete csak úgy sugárzott s kijelentette, hogy ilyen jól még sohasem mulatott.

Igy határoztam el egyszer Miss Coverley szórakoztatására, hogy zendülést támasztok Amalfi jámbor városában és pedig mindössze tíz frank felhasználásával. Szabályszerű zendülés lesz, vérontás nélkül, de rendőri beavatkozással, felháborodott polgárok, sikoltozó asszonyok, visító utcagyerekek, a hatóság pedig csillapítólag fog közbelépni.

A kapitány tíz üveg pezsgőt tett fel ellene. Én nem hátráltam meg. Rendben van! Fogadtunk. De Hatton-Green

úr megfelelő biztosítékot kért azíránt, hogy egyetlen centesimóval sem fogok többet felhasználni a lakosság izgatására. „Ahogy tetszik, kapitány! Milyen biztosítékot kíván?” „Minden önnél levő pénzt — kivéve a tíz frankot — a szállodatulajdonosnál, Mr. Coverleynél, vagy nálam helyezze letétbe, mielőtt elindul.”

Kellemetlen pillanat volt számomra. Egész vagyonom négy Napoleonarany és tizennégy ezürtlira volt. Megzavarodtam, mint egy kéregető. Ahelyett, hogy a kapitány arcába nevettem volna és kijelentem, hogy egyáltalában nem fogadok vele — beleegyeztem. Azt hittem, hogy úriember. Szekrényembe zártam erszényemet és pénztárcámat, melyben csak felszólítólevelek voltak és a kulcsot átadtam a kint várakozó Hatton-Green kapitánynak. Erre előzékenyen felkért, hogy szobámat is zárjam le és a kulcsot adjam át tetszésem szerinti harmadik személynek, mert hiszen csak néhány napja ismerjük egymást. Ez a nem finom megjegyzés tulajdonképpen megdöbhentetett volna... A szobakulcsot egy szállodánkban lakó amerikainak, Mr. Timberlake-nek adtam. Tíz frankot aprópénzre váltottam, ami elég súlyos volt és ezzel elindultam.

— Miss Mabel, — mondtam — két órán belül zendülés van Amalfiban! A szálloda erkélyéről mindent látni fog.

Vidáman kacagott és arra kért, hogy ne legyek tulságosan vakmerő. Ó, csak szórakoztatni kell a nőket, hogy megnyerhessük őket. Mikor a szálloda sziklalépcsőjén lesetttem, egy vörös rózsza repült elém. Ajkamhoz szorítottam, mintha csatára indulnék.

Lassanként az emberek közé akartam szórni a pénzt, hogy ezzel felizgassam őket. Tudják, miféle alakok ezek? Szegény, koldus, lusta, buta és mohó népség. Világéletében a napon sütikérezik rongyaiban. Gyermekekükben mezitláb és vidáman szaladgálnak az izzó kavicsoson. Férfikükben álmosan lődörögnek az árnyékban. Öregkükben ismét a napra ülnek, a székesegyház előtti nagy lépcsőföldről és kezet csókolnak az arra menő kövér papoknak. Dolgozni? Hiszen az emberi erő olosóbb, mint az állat. Két soldiért mindenre képesek, még tisztességes dolgokra is. A nápolyi lazzaroni előkelő, szorgalmas úr Amalfi naplopóihoz képest. A legkisebb eseményre százával csődülnek össze. Mikor valamelyik napon egy erősebb dagály összehúzott egy rosszul kikötött csónakot, a fél város ott állt a kárvallott padrone körül. Később, mikor az apró lélekvesztőt kijavították, ismét nagy tömeg vette körül az egyetlen ott dolgozó ácsot... Ezzel az emberanyaggal kísérleteztem. Először az utcagyerkőcöket gyűjtöttem össze. Húsz centesimiért sült tökmagot vettem és egy marékka a kölykök közé szórtam. A következő pillanatban kavargó gomolygás verekedett a kövezeten. Tovább mentem, összevissza csatangoltam a lépcsőzetes utcákon, a vásártéren, a tengerparton, majd újra visszafordultam, akár a hamelni patkányfogó. A kölykök ujjongtak. Mire a tökmag elfogyott, már óriási kíséretem volt. Rágyújtottam egy kedvenc utcai nótájukra s botommal vezényeltem a taktust. A vásott ifjúság kéjjel üvöltött velem. A menet egyre nőtt. Az emberek kiszaladtak a házaikból, hogy ők is élvezzék a lármát. Én mentem az élen, utánam a gyerkőcök, végül a felnőttek, akik kíváncsiak voltak, mit fog még csinálni a nyilvánvalóan megkerült „inglese”. Ezután a székesegyház lépcsőzetéről rézpénzt kezdtem közejük szórni. Elöttem a vásártér, nyüzsgő tömeggel. Most már nem az apróságok marakodtak, kik gyöngék voltak ehhez, hanem a felnőttek. A gyerekek feljöttek hozzám a lépcsőre, körülöttem visítottak, piszkos mutatoujjukat rázták előttem: „Da mi un soldo!... Muojo di fame!” Egész kis apróságok kedveskedő csirkefogó ábrázattal csicseregtek: „Signo, Signo, un soldo!” Nyers fenyegetés volt a nagyobbak hangjában, kik-

nek már bicskájuk is volt: „Un soldo!” Időnként már bottal kellett ellenük védekezniem.

Szótlanul és sötéten álltak lent a vásártéren a felnőttek, kik már alig értek el. Kezdetben tréfa volt. Nevetve kapkodtak a repülő pénzdarab után. Ha röptében nem tudták elkapni, akkor a körülötte állók egymásra borultak a földön, úgy, hogy az én helyemről polipnak látszottak mohón kalimpáló karjaik. A távolabb állók, akik nem vehettek részt a küzdelemben, megvetően és irigykedve nézték, — de ha a soldót nagyobb ívben, egész hozzájuk röpittem, ugyanúgy viselkedtek. Kézmozdulataimon száz, meg száz sóvár szem csüggött. Röptében a levegőn át kísérték a rézdarabot. Egy soldo! De szorozzák meg ezt a soldót uraim és meglátják, hogy nemesak Amalfi vásártéren függ rajta minden szem... Szóval, eleinte tréfa volt. De a közönség szaporodott. Futva jöttek a tengerparton ácsorgó halászok. A hajcsárok megkötötték a szamarat, hogy szabadabban mozoghassanak. A vándorló árusok biztonságha helyezték portékáikat, hogy ők is résztvehessenek. A kereskedőkből koldus lett. A forgalom megakadt. És a rendőrség? Egyetlen rendőr ácsorgott a közelben, aki ugyan néhányszor megpróbálta szétzavarni a tömeget, de azután abbahagyta a reménytelen kísérletet. Pénzkészletem fogytán volt. Ezzel szemben a tömeg izgatottsága nőttön nőtt. Akik már kaptak valamit, még akartak; a többiek, az ügyetlenek és gyöngébbek felbőszültek. Egyre ádázabb harcot vívtak minden egyes lehulló pénzdarabért. A nők sikítottak, a férfiak káromkodtak. Leszaggatták egymásról a ruhát és hovatovább eszeveszett szenvedélyükben többet kockáztattak, mint amennyit nyerhettek. Orkánná növekedett a láрма, a tolongás vad zürzavarrá. Az emberek feldühödtek és haragosan támadtak egymásra. Engem is megragadott a hatalmas, izgalmas látvány. Méltó kép egy festő ecsetjére, ki ábrázolni tudja korát! Azaz: minderről csak később vettem számot magamban, sokkal később. Akkor nem igen értettem.

Miután már kevés soldim volt, egyre takarékosabban kellett a pénzt szórnom. Ez hosszantotta őket. Éles fütytyök, mérges kiáltások hallatszottak. Mintha a szegény csöcselék most ébredne tudatára megalázottságának. Bevaldom, uraim, elmúlt a nevető kedvem. Nem ismertem eléggé a vadállatot, melyet felfingereltem. Visszavonulni késő volt. A felkeltett indulat a fejemre nőtt. A dühöngők egyre közelebb nyomultak. Megfékezésükre csak egy eszköz volt lehetséges: tovább szórni a pénzt! De meddig bírom még? Már alkonyodott. Egy pillanatra elvesztettem a hidegvéremet és egyszerre több pénzt hajítottam közéjük. Üvöltve vetették rá magukat. Ez már utcai harc volt. Előzőleg már megjelent néhány rendőr, hogy rendet teremtsen, de egyszerűen elkergették őket. Mire erősítést kapnak, már régen össze leszek tiporva. Ösztönszerűleg menekülni akartam. A székesegyház! De addig mintegy ötven lépcsőn kell felhaladnom. Megpróbáltam. Nekiiramodtam. Ostobaság volt. Alighogy megfordultam, harminc vagy negyven fickó ért utól. Megálltam, háttal a mellvédnek támaszkodva. Ismét észbekaptam. Három oldalról szorongattak dühödt, rekedt ordítással: „Un soldo! Un soldo!...” De már elfogyott. Megmondtam ezt a legközelebb állóknak. Nem hitték. A hátulsók tolakodtak. Néhány marcona alak megragadta a kabátomat. Visszalöktem őket. Most botommal hadonászva, utat törtem magamnak a lépcső aljáig. Ekkor valaki hátulról kitepte a botot a kezemből... A további részleteket nem tudom. Csak arra emlékszem, hogy taszigáltak, ütlegeltek, míg végre véletlenül nekivágtak egy kapunak. A taszításra a kapu felpattant. Én betántorodtam. A következő pillanatban bevágtam magam mögött a kaput és rátoltam a reteszt. Kint a tömeg felüvöltött, újra meg akartak kaparintani. Most már széttéptek volna. Kő-

zapor repült a házra. De a házigazda megkönyörült rajtam és kivezetett a hátsó ajtón, mely a hegy felé nyílt. Elrongyolt ruhában, dagadt fejjel és összekarmolt arccal érkeztem az „Upper-Capuccini“-be. Átöltöztem.

Miss Mabel és társai már rég visszatértek a tengerpartról, ahonnan részlen végignézték az eseményeket. Csúnyán elbántak velem, de a fogadást megnyertem. Amalfi utcáin tombolt a zendülés. Az alsó városrészről jöttek a jelentések. A polgármester szónokol a néphez, a pénzügyőrség a rendőrség segítségére sietett. Csak egy hirtelen záporosónek köszönhetem, hogy vérontás nem terheli a lelkiismeretemet és az utcák kiürültek. Eközben Hatton-Green pezsgőjét ittuk... A kapitány feltűnően jókedvű volt. Veszteségét méltósággal viselte. Coverleyék azonban, kik eddig csak úgy áradoztak a kedvességtől, most teljesen fagyosak voltak. Miss Mabel is! Pedig az ő kedvéért csináltam az egész bolondságot.

Másnap reggel Mr. Coverley minden megjegyzés nélkül közölte velem, hogy övéivel együtt elhagyja Amalfit. Capriba mennek. Engem nem hívott, noha előzőleg volt róla szó, hogy velük tartok. Csak Hatton-Green kérdezte — szinte gúnyosan —, hogy nem megyek-e velük. Mintha csak tudta volna, hogy nem mozdulhatok az „Upper-Capuccini“-ból — a számla miatt. Bután azt feleltem, hogy nagyon jól érzem magamat Amalfiban, de néhány nap múlva utánuk megyek. Miss Mabel erre köhögni kezdett... Mielőtt a partról a csónakba szállt, búcsúzóul még egy hatalmas virágcsokrot nyomtam a kezébe. Hidegen köszönte meg. A szerelmes pillantás eltűnt kék szeméből. Miért Miss Mabel?... Ott álltam és a hajó után néztem, amint elhagyta Amalfi öblét és eltűnt a kinyuló sziklák mögött.

R. Lilienfeld: Egy asszony kiáltása férjének haláloságán
Eine Frau ruft am Sterbebett ihres Mannes
Der Ruf entflieht ihrem Munde

Mozdulatlanul álltam, mígnem egy csapat gyerek jelent meg körülöttem az ismert kiáltással: „Signo', Signo', un soldo!“ Sietve távoztam.

Három napig vártam még megváltásomra az „Upper-Capuccini“-ben és pénzért sürgönyöztem az összes ismert világrészekbe. De ennél is jobban gyötört a kérdés: Miért Miss Mabel?... Végre kiegyenlítettem számlámat. Most fel, Capriba! Nem, az utolsó pillanatban megjelent a szobalány és szipogva kérdezte, hogy nem vesztettem-e el valamit. A vörös kapitány ugyanis nagy borraivalóval rábirta, hogy nyissa fel szobámat, mialatt az alsó városban a zendülést csináltam. Először Hatton egyedül volt, aztán Mr. Coverleyt is odahívta. Kinyitották a szekrényemet...

Nevetnem kellett, uraim, mikor ezt a megoldást hallottam. Olyan vidáman, hangosan kacagtam, hogy a derék szobacica megnyugodott. Hiszen csakugyan semmit sem vesztettem el, csak egy illuziót. Ezt meg is mondtam neki. Ismét szipogni kezdett és hogy drága dolog-e az az íz és hogy meg kell-e térítenie. „Nono“, vigasztaltam, „ezt nem lehet megtéríteni, de mennél kevesebb van belőle, annál jobb.“ Nem állíthatom biztosan, hogy megértette... És nem mentem Capriba, hanem élénk elmélkedések között Nápolyba. Ó, Miss Mabel! Nem haragszom Önre. Szép hölgyektől nem kell élehetlenséget követelni. Meg tudom érteni, hogy miért vonult vissza, miután ilyen kimerítő bepillantást nyert viszonyaimba. De mennyivel jobb Ön és társasága Amalfi soldileső csöcselékénél, melytől annyira undorodott? Mennyivel jobb, Miss Mabel?

Nápolyban a csodaszép partra mentem. Tavaszi este volt. Kékes-vörös fénysávok ringatództak a tenger árján. Távolban rózsás-szürke felhő: Capri. Még egyszer elvonultak képzeletemben az elmúlt mozgalmas napok. Úgy éreztem, hogy felejthetetlen élmények voltak. Nem az ostoba szerelmi ábránd. Hát mi? Több annál. Hopp, most már tudom... *Amalfi piactere: a világ.* És ez a csúnya zendülés: az élet...

(1888.)

Fordította: Dr. G. Gerő László.

KISS ARNOLD: MAGÁNOS CSÓNAK

*Magános csónak ring a folyam habján,
Nyugat felé viszi a hullám sodra,
A csónak mélyét őszi lomb borítja,
Úgy siklik halkan borus alkonyatba.*

*Mindegyre mélyebb lesz az est körötte,
Sejtelmes révek éjszakája várja,
Nincs messze már — és elmerül az éjben
A ködbevesző, halkanlejtő bárka.*

*Valahol távol titkos zene pendül,
Útját kíséri multak muzsikája,
És egyre jobban elhalkul az ének,
Valahol sír egy árva, fáradt hárfa.*

*Az én csónakom lejt az alkony csöndjén,
Nyugat felé tart őszi partok mentén,
Tar lombokat visz magával az útján —
Húnyó csillag virraszt az ég peremjén.*

*Valahol árva, síró furulyákból
Tűnt ifjúságnak nótái remegnek,
Nincs messze már; csónakom örök éjben
S szemeimből könnyeim peregnek...*

PROF. KLEIN SÁMUEL (JERUZSÁLEM): BIALIK EREC IZRAELBEN A PRO PALESZTINÁBAN TARTOTT ELŐADÁS

Egészen véletlen, és mégis mintha valami szimbolika volna abban, hogy a mi nagy Bialikunkról éppen az engesztelő-ünnepet követő napon emlékezünk meg a zsidó szétszórtság egyik centrumában. Régi mestereink szavai szerint ugyanis „az igazak halála engesztelést hoz” az ittmaradottaknak azokért a vétiségekért, melyeket velük szemben elkövettek és melyeknek tudatára csak elhunytukkal eszmélnek, hogy végül jóvátegyék azokat.

Mert kell-e mondani, hogy sem a „góla”, de még az ereci „jisuv” sem volt teljesen tudatában annak, mit bírtunk Bialikban, míg itt járt közöttünk. Talán lehetetlen is volt őt a túlságos közelség miatt a kellő mértékkel mérni. Most, hogy már eltávozott, csak most eszmélünk arra, mi volt ő nekünk, s ez a magunkraeszmélés kell, hogy élete és működése hatását az eddiginél nagyobbra fokozza, hogy nekünk irányt adjon, hogy életünk, főképp a közélet útjait megjavítsuk, hogy elhunytja valóban engesztelést hozzon számunkra.

*

Mindamellett bűn volna azt állítanom, hogy az erec-izraeli zsidóság nem értékelte ezt az ő nagy emberét. Csak mi még többet vártunk volna önnönmagunktól, — ez az, amit mondani akartam.

Már évtizedekkel ezelőtt, mikor Odesszából jövet, rövid időre meglátogatta Szentföldünk akkor még kevésszámú falvait, — ahogy akkoriban mondani szokták — a kolóniákat, már akkor mint nemzeti költőjét fogadta őt az ereci jisuv. Dalait, melyek népdalokká lettek, már akkor hallhatta a héberül beszélő gyermekek ajkán. Nem csoda: hiszen Juda Halévi óta nem akadt olyan szószólója az ősi Föld utáni vágódásnak, mint Bialik, akinek már első dala („A Madárhoz”) egyszerre Ción dalosává avatta őt.

Az idők folyamán, a héber iskolahálózat kiépítésével, az ő költészete lett az irodalmi tanítás egyik legfontosabb része. Mégis, úgy tűnik nekem, nem költői alkotásai azok, melyek az ifjúság lelkében a legmélyebb hatásokat hátrahagyják, hanem inkább az a nagy műve, melyben a régi zsidó költői szellem interpretátora lett: a Bialik-feldolgozta „Agáda”.

Hogy mit látott meg Bialik az ágadában, ezer esztendő zsidó költői szellemének megnyilvánulásában és leszűrődésében, azt ő maga mondotta el versben és prózában. Élete nem egy szomorú sóhajokkal telt napján — úgymond egy híres versében — a talmud elnyűtt lapjaiban „a drága régi agádákban” találja lelke megnyugvását. A hábeli vizeknél a fűzfákra felaggatott hárfának, Izrael hárfájának egy húrja lepatant és annak az utózenge az agáda, mely az ő lelkében mélységes visszhangra talált, így érzi ő. Azért is ennek az ősi költői hagyatéknak összegyűjtését és megfelelő feldolgozását teszi meg irodalmi működése egyik kiválóan fontos feladatának. Ez a munka teljeségében még nem jelent meg, de az eddigelé napvilá-

got látott kötetek is igazolják azt a lelkesedést és azt az odaadást, melyet a költő ennek a műnek szentelt. Még élete utolsó óráiban is ennek a befejezése foglalkoztatta és talán utolsó kézvonásai is az agáda harmadik befejező részének korrektúra-ívein maradtak meg.

Ez a könyv az, mely véleményem szerint eddig is a legnagyobb hatást tette az erecizraeli ifjúságra, mert az agádának „bialiki” feldolgozása állandó kapcsolatot kelt a zsidó szellem majdnem két évezredelőtti napjaival és az agáda minden szava elmélyedésre ösztönzi az olvasót, főképp az iskolás fiatalembert. Magamnak is alkalmam volt erről néhány hónappal ezelőtt egy tel-ávivi leánygimnázium egyik felső osztálya egy agáda-óráján meggyőződnöm. Csak találjon az agáda igazán megértő és azt magyarázni tudó tanítómestereket az új héber Erec Izraelben csakúgy, mint a „góla” iskoláiban.

*

Az agáda a zsidó tannak azon részéhez tartozik, melyet „Tóra se-beal-pé”-nek nevezünk: eredetileg szóbeli volt az is és csak az idők folyamán alakult át irodalmivá. S Bialik felismerte az agáda irodalmi jelentősége mellett a szóbeliség-nek rendkívüli fontos-

R. Lilienfeld: A rabbi látja éjjel az átszellemült Baal-Semet
Der Rabbi sieht nachts den Baalschem verklärt in seiner Kammer

ságát a szellemi élet minden más terén is. Tudta, hogy a nagyközönségre nemannyira az írott betű, mint inkább az élő szó ereje hat. Ez a felismerés újabb nagy alkotásra ösztönözte: az „*Óneg Sábát*“-intézmény megteremtésére. Tudnunk kell, hogy Bialik mélységesen zsidó és költői lelkének talán legérzékenyebb húrján a vallásos áhítat zenéje zengett. Nem mindig egyformán, nem is mindig egyenlő erővel. De főképp az utolsó tíz esztendőben mindjobban eljutott ő maga is annak a megismeréséhez, hogy mi a különlegesen *vallási-nép* nem adhatjuk oda áldozatul bármilyen modern jelszónak a mi legigazibb lényünket és vallási intézményeinket. Azért is mélyen fájlalta, hogy e téren magában Erec Izraelben is elszomorító jelenségeket kellett látnia; a sábbátnak bizonyos emberek részéről való köznappá tétele pedig szent haragot keltett benne.

Élénken él emlékeztemben, mikor egy beszélgetésünk alkalmából a legelítélőbb szavakkal illette ezeket a jelenségeket és éppen a szombat vallásos — nemcsak nemzeti és szociális — jellegével kapcsolatban mondotta nekem e szavakat: „A vallás sokkal átfogóbb valami, mint minden nemzeti érzés”.

Hogy visszaadja a sábbátnak „régii koronáját”, megteremtette az említett „*Óneg Sabbat*“-intézményt, melynek lényege, hogy minden szombat-délutánnak jórészt a közönség zsidótárgyú előadás meghallgatásával, a szombati zemirót éneklésével töltsse megfelelő szép környezetben. Az elgondolás valóban nagyszerű megvalósulásra talált Tel-Avivban, a költő városában. Egyik híve eszméjének hatalmas épületet emelt, az

R. Lilienfeld: *A Baal-Sem vigasztalja a haldoklót*
Der Baalschem tröstet einen Sterbenden

„*Ohel Sém*“-et, ahol ezek az előadások mintegy kétezer főnyi embertömeg jelenlétében folynak le. Maga Bialik csak ritkán lépett a közönség elé, mint *előadó*, de ő volt majdnem minden alkalommal a megnyitó és igen sokszor hozzá is szólt az előadó témájához, nem egyszer kritikai megjegyzésekkel kísérvé azt. Utolsó búcsúzó szava is ebből a teremből hangzott el, mikor a saját betegségére gondolva, rátette ujját a „*jisuv*“ nem egy fájó sebére, hogy azoknak gyógyítását követelje.

*

S ha már Bialik beszédeiről szólok, hadd jellemezsem őt néhány vonással, mint „*beszélőt*“, nem mint szónokot, mert nem is volt ő „*szónok*“ a fogalom megszokott értelmében. Alig-alig volt rá eset, hogy egy beszédére valóban előkészült volna. Látni lehetett, hogyan jött létre a pillanat hatása alatt nem egy hatalmas szóbeli alkotása. És ami a legcsodálatosabb: a gondolat és a forma mintha egyszerre alakult volna ki nála a maga teljes tökéletességében és tört ki belőle elementáris erővel, mint egy vulkán hatalmas folyama: tele tűzzel, de egyben megtermékenyítő lávával.

Ezek a felszólalások, ezek a prófétai ihlettől s nem egyszer prófétai haragtól áthatott szavak még soká, nagyon soká fognak visszhangzani Erec Izrael zsidósága lelkében és reméljük, hogy rövidesen olvashatni is fogjuk legalább egy részüket abban a gyűjteményben, mely leglelkesebb *kísérői* és hallgatói feljegyzései alapján fog megjelenni: a „*Bialik beal-pé*“-ben.

*

Az „*Óneg Sabbat*“-on kívül, mely remélhetőleg elhunyt után is folytatásra, sőt követésre talál a gólaban is, még egy tribünt teremtett meg Bialik a magasabbrendű szóbeli tanítás számára. Bialik kezdetől fogva a mi egyetemünk, a jeruzsálemi Héber Egyetem egyik legnagyobb híve volt. Ő maga nem vállalta megalapítása idején, 1924-ben a neki felajánlott „*héber költői-irodalom*“ tanszékét (úgy látszik, nehezebbre esett állandóan és időhöz kötötten előadásokra előkészülni, ami nélkül egyetemi tanítás el nem képzelhető, de alig volt ünnepélyes alkalom, amikor ne jelent volna meg közöttünk és ne örült volna örömmünkkel. És előbb, mint mások, ismerte fel ő az ereci *jisuv* kötelezettségét az Egyetemmél szemben. Az ő szava hozta létre mintegy három évvel ezelőtt az *אגודת שוחרי האוניברסיטה העברית* szövetségét (e megnevezés is tőle ered), melynek két alkotás köszöni máris a létezését. Az egyik: a héber nyelvtudomány Bialikról elnevezett tanszéke egyetemünkön, a másik: az egyetemi előadások sorozata Tel-Avivban, melyet első ízben az elmúlt tanévben rendeztünk több mint 400 hallgató számára, kik az ottani magasabb képzettségű emberek legkülönbözőbb rétegeiből kerültek ki és akik napi munkájuk elvégzése után este 6 órától 10-ig gyülekeznek az előadásokhoz, melyek a zsidó és az általános tudományok legkülönbözőbb ágaiból adatnak. A nyári semesterre maga Bialik is belépett

az előadók sorába. S megint az agádáról tanított — sajnos, csak néhány héten át — s mikor a fokozódó meleg folytán már erősen meggyérült a hallgatóság száma valamennyiünkénél, a Bialik kollégiumánál még mindig ott szorongott a késő esti órákban mintegy 150 hallgató. Ki tudja, mennyi megtermékenyítő magvat hullathatott volna el, ha megadatik neki, hogy tudományos előadásait folytathassa és agáda-kutatása rendszerét kiépíthesse. De legyen szabad megjegyezni, hogy e nélkül is a középkori héber költők kiadása és magyarázása, továbbá nem egy tudományos értekezése, főképp pedig a Misna első rendjéhez megjelent pontozott szövegű magyarázatos kiadása a zsidó tudomány nagyjainak első sorába emeli őt. Tudása pedig a zsidó tudomány minden ágazataiban valósággal hámulatha ejt.

*

Az ereci jisuv nagyrésze, azok, akik Bialiknak e csodálatos jelenségnek hatása alatt állottak — méltán „Bialik chászid“-jairól is szoktak beszélni — még egy nagy szót vártak tőle az utolsó hónapokban: egy szót, mely keblünkben dúló pártharcokat lecsillapította volna, mint mikor a háborgó tenger vizei egy égi hangra lecsendesednek. Vártuk ezt a nagy szót, — sajnos, nem hallottuk. Mintha csak erre a hallgatásra vonatkoznának a költőnek sorai, melyeket 30 évvel halála előtt írt:

*Halálom után így sirassatok:
Volt egy ember — s jaj, nincsen többé.
Időnap előtt halt meg ez az ember,
S élete dala félben megszakadt.
Be kár! Még volt egy éneke,
S im elveszett a dal örökre,
Eltűnt örökre!*

Egyik híve beszéli el róla emlékezésében, hogy úgy érezte a költő, hogy szavainak nem lesz kellő hatása, mert a szenvedélyek még túlfűtöttek, s a régi talmudi mesterek szavai szerint — így mondotta a költő az illetőnek — amiképp szent kötelesség szólani ott, ahol meghallgatásra várhatunk, éppen olyan kötelesség a hallgatás ott, ahol süket füleket lehet csak találni.* Most, hogy a pártszenvedélyek valamennyire lecsillapodtak, ma bizonyára hallhattuk volna azt a mentő-szót, azt az „utolsó zsoltárt“ Bialik ajkáról.

De hárfájának húrja időnek előtte pattant el, vagy hogy az ő szerette agadája nyelvén szóljunk:**

חבל על דאבד ולא משתכח

„Ó, mennyire fáj, hogy elveszett Ő és többé nem található“ —

ואני לה לספינה שאבד קברניטה

„S jaj a mi hajónknak, hogy elveszett a kormányosa...“

* Jebámot 65b.

** Szanhedrin 101a; Baba hatra 91b.

LAKATOS LÁSZLÓ: OFFENBACH

Hortense lopózva surrant be a kapun és fölment a harmadik emeletre. Offenbach maga nyitott neki ajtót és bevezette a dolgozószobájába. A zongorán partitúrák heverték. Szép Heléna... Orpheus.

— Nos, Jaques? — kérdezte a színésznő. — Van ujság?

— Van, — mondta Offenbach. — Ma kaptam vissza a partitúrát az utolsó színháztól is. Most már nem adják elő sehol... Az én munkámat egyetlen párizsi színház sem.

— Örültek.

— Gazemberek.

Offenbach fel-alá járt, ajkát harapta, hátán a kezét összekulcsolta. Háta púpos volt. Császárszakállt hordott, két oldalán őszült.

— Megeszem a kis pénzemet és aztán a szemétdombon fogok meghalni. Névtelenül. Hét esztendeje, hogy egyetlen párizsi színlapra se merik kinyomtatni a nevemet... A muzsikám halott... Nem kellek...

— Húsz évig csak te kellettél... Húsz évig híresebb voltál, mint mindenki...

— És most... Hát érted meg, hogy éppen ezt nem lehet kibírni... Meghalni fiatalon, el nem ismerve, ebben még van valami: tragikum, sors, vagy nem is tudom, minek nevezzem, hiszen tudod, sosem szerettem a nagy szavakat... Napoleon, ha meghal húsz éves korában piszkosan és ismeretlenül és egy év múlva csak az anyja emlékszik rá, hogy élt, ez valami... Tragikum... De túlélni magát... Az ember még érzi, hogy tud, jobban, mint valaha és akkor temetik... Elevenen eltemetik... Eleinte még hántottak, ha kimentem az utcára... Utánam kiáltottak, csúfoltak. Ez a pokol volt, de mégis élet... Mártir voltam, de élő

R. Lilienfeld: A halott megjelenik éjjel barátjának
Der Tote erscheint dem Freunde in der Nacht

mártir... Most? Értsd meg: nem is vagyok. Nem bántanak... Nem vesznek észre... Az életem: halott élet...

Kis szünet. Offenbach folytatta:

— A legrettenetesebb benne pedig az, hogy az ember végül is önmagában kezd kételkedni... Te, Hortense, tudod, hogy néha már én is azt hiszem, hogy nem tudok... Talán nekik van igazuk, a butáknak...

Hortense ránézett a kis zsidóra, aki most sárga volt, az arca szinte halott. Álla megnyúlt, szeme üveges lett. És ekkor rágondolt a zúgó estékre és arra — színésznépnek van szíve —, hogy ő tulajdonképpen mindent ennek az esett és szegény embernek köszönhet. A nevét, a házát, a kocsiját. Azt, hogy van. Azt, hogy ő a Hortense Schneider.

— Nincs igazuk. Te tudsz. Még most is jobban tudsz, mint a többiek mind. Amit nekem az új darabból zongorázta, az gyönyörű... Az előjáték... Aztán a második felvonásban a barcarola, az egyenesen fenséges. Az elsőben a habadal... Még sosem hallottam ilyent és tegnap este, amikor otthon magam játszottam a harmadikból a hegedűdalt, sírtam... Igazi könnyeket sírtam.

Offenbach megcsókolta Hortense kezét.

— Nagyhercegnő. Te édes nagyhercegnőm.

És a gerolsteinire gondolt. Arra a felejthetetlen estére. Arcát ragyogás öntötte el. Hátradőlt a hajlított lábú, kopott hátú karosszékből.

— Emlékszel, amikor kocsid a Tuilléria elé hajtott és a császári gárda megtudta, hogy a kocsiban a gerolsteini nagyhercegnő ül, tisztelgett. A fegyvereket prezentálta, mint egy igazi nagyhercegnő előtt... És én... Ünnepelek, gazdag voltam... Még a nők is szerettek. Engem, a púpos zsidót.

— A zenéd sosem volt púpos.

— Ez igaz. A zenémben mindig benne volt az én púpos testem szívének minden melege. Vér volt a zenémben. Párizsban úgy szerettek a férfiak és a nők, ahogy én akartam. A szerelmes péklegény ajkán a Fortunio dalával ugrott a Szajnába... Hercegek az én szerelmes muzsikámra öleltek selymes nőket... A császárnénak is tetszett a zeném... Eugeniának... Minden premieremen ott volt... Én tudtam annak a spanyol nőnek írni és ő meg tudott engem érteni.

— A császár is szeretett, az egész udvar...

— Igen. Azok szerettek, — mondta Offenbach.

És arca most gögös volt és keserű fájdalommal tobzódó.

— De most értük fizetek... Sedan előtt velük voltam fent, Sedannál velük buktam. A csőcselék, amely az ő borraivalóikból élt, elrugta őket. És engem is, akinek szellemi morzsáiból tanulta meg, hogy tavasz van és éjszaka van és szeretni kell... Valamikor én voltam a szerelmük púpos faunja... Aztán jött az összeomlás... Párizs ostroma... És mit találtak ki akkor a piszkos kutya? Hogy mindennek én vagyok az oka, a púpos német zsidó... Az én muzsikám rontotta meg őket... Mac Mahon hülye volt, mások gyávák és erről én tehettem, az én muzsikám.

— Hülyeség!

— Hülyeség, de nekem az életembe került. Levették darabjaimat a műsorról... Eleinte azt hittem, majd csak kitombolják magukat... De nem engedtek... Azt mondják, nekik nem kell se zsidó szatíra, se érzéki muzsika... A gazemberek persze már nem gondolnak Fortunio dalára.

— Ó, az gyönyörű!

— És tiszta. Mint egy falusi reggel. Mert tudtam ezt is. Ha tudtam Párizst, a Boulevardot, tudtam ezt is... Mert én mindent tudok... De a piszkosak most csak Párizsra emlékeznek, éjszakákra, amikor részeg hercegek az én muzsikámat rikácsolták... Mert nekik is csak én tudtam írni... Mindenkinek csak én tudtam... Mindegy, kárho-

zott lettem, bélyeges... És ekkor engedtem nekik. Ez volt az aljasságom és ezért fizetek most... Ellöktem a két zsidó librettistámat, Meilhacot és Halévyt... Gyávaság volt, tudom... De én nem akartam meghalni... És Jules Barbier-val írtam magamnak librettót. Szépet, tisztát, romantikusot. És erre írtam zenét. Tisztát. És most ezt sem adják elő nagyhercegnő. A szépet sem, a tisztát sem, ezt sem, amihe mindent belevittem, a fiatalágot és az utolsó hét esztendő is, szenvedések esztendeit, amelyekről hittem, hogy megtisztítottak és most ez sem kell nekik... Talán.. talán... csakugyan nem tudok.

— Tudsz!

— Sosem, sosem fogják előadni Párizsban.

— Kell, hogy előadják.

— Nem fogják előadni... Ma kaptam az utolsó re fust. De nem baj. Ha nem kellek Párizsban, fogok kelleni máshol. Valamikor világhírű voltam... Még vannak országok, vannak városok, ahol emlékeznek a nevenre... Offenbach nevére... Holnap elutazom Olaszországba... Az a zene hazája... És ott adatom elő... És ott adatom elő... Onnan leszek még egyszer világhírű... Mert elpusztulni ösmeretlenül nem akarok... Megyek Milánóba.

És így került színre a Hoffmann meséi Milánóban.

BIALIK: ZSIDÓ LÁNY

*Ha hiányzik még koronádból,
Van itt egy csodás drágakő,
Szívesen odaadom neked,
Az életemnek titka ő.*

*A neve lány szó: szerelem.
Méltó te vagy reá csupán.
Illeszd fejedre enyhe dísznek,
Ragyogjon ott a koronán.*

*Új fényt hoz ez — hidd el nekem —
Mint messzi tüzek lángjai,
Életed ezer színét fogja
Új festékekbe mártani.*

*A csillagok is rád hajolnak,
Halk bólintással, csendesen
S szent hangot hallasz muzsikálni
Saját szívedből, kedvesem.*

*És esküszöm a csillagoknál,
Hogy ez a gyémánt tiszta, ép,
Hét nap fénye mellett se látod
Rajta folt legkisebb helyét.*

*Anyám tanított egyszer arra,
A szív legyen nálam az úr
S a gyémántokat ott viseljem,
Hol lelkem mélyén zeng a húr.*

*Ha szombat este — szent az este —
Hét gyertyát gyújtott az anyám,
Az én lelkemből is örökre
Friss fény világított reám.*

*Vedd a szívemet úgy, ahogy van,
Nincs rajta festék, csalfa tűz!
Csak egy áldás, amit Izráel
Törzsének lánya odatűz.*

Juhász Árpád fordítása

ARNOLD ZWEIG: JERUZSÁLEM MEGSZABADULÁSA

Leszállt az est. A szorongatott városban a zürzavar lármája visszhangzott. A Templomhoz vezető összes utcákon hemzsegték az emberek. Időnként a falhoz kellett lapulniok az áldozati állatok, tulkok és juhok miatt, melyeket nyájszámra hajtottak fel, hogy hajnalra tízszeres könnyörgő áldozatot mutassanak be Istennek. Vörös porfelleg hömpölygött a nyájak nyomán.

Sikongó jajszóval ölelték át az asszonyok meztelen karjaikkal a férfiak nyakát, kiknek fegyveresen kellett őrizniök a kapukat, a falakat. Védekezésük hágyadt volt, határozatlan és reménytelen. A királyi házak előtt összesereglett a nép. Sokan kiáltoztak, hogy a király nyissa meg kincsesházát és mentse meg őket, noha mind tudták, hogy a kincstár üres. Mások egy kőrakás körül csoportosultak, melynek tetejéről egy ősz öreg üvöltötte a fejek fölött, hogy Hiszkija király égő áldozatul mutassa be elsőszülöttjét Jahvenak, mert Istent kísértett az Egyiptommal kötött szövetségével, mellyel felkeltette az asszír Nagykirály haragját. Tanács-talanul hallgatta a nép. De egy fiatal próféta-növendék átkot szórt a káromlóra és a megkövezését követelte. Az izgatott tömegben felháborodás hullámozott át. Félelmük örjöngéssé változott. Minden kéz kövekért nyúlt, az öreg embert lerántották, összezúzták, szikladarabok alá temették. A palota csendes volt, a király nem volt otthon.

A király a külső falon volt. Görnyedten állt, az uralmat jelentő fehér botra támaszkodva s aggodalmas, gyülölködő pillantással nézte a városba vezető vízvezeték mentén levő térséget. Barátai azt mondták Hiszkijára, hogy ősenek, Dávidnak barna, parancsoló arcát örökölte, arca azonban petyhüdt volt s szeme réveteg, noha alig volt negyvenéves. Ez volt uralkodásának tizennegyedik éve. A nap leszállt és a síkságon vörösen csillogtak a sisakok, a kardok és a vöröslő égre meredő számtalan dárda. Nyüzsgönek az emberek, a lovak, a tevék, az öszvérek, melyeket Szanherib küldött, Asszír királya, Jeruzsálem meghódítására. Szanherib Lachist ostromolta s így maga helyett Rabzakét, birodalma főkincstartóját és főkamrását nevezte ki fővezérnek.

Hiszkija mögött a fliszteus testőrség öt hegyes sisakú, hegyes pajzsú és hosszúlándzsájú katonája várta, hogy mikor száll le a falról. De a király nem mozdult, csak ujjai borzolták fekete szakállának göndörített gyűrűt.

Végre lihegő emberek érkeztek a falra s a király feléjük fordult, Eljakimot és Szebnát, udvarmesterét és írnokát, valamint a legidősebb papokat zsákba öltözve küldte el Jesajához, a nábihoz, Amosz fiához, hogy adjon tanácsot és könyörögjön Jahvehoz. Mert Rabzaké nyilvánosan káromolta Juda Istenét s a falakon némán és megdőbbsenve guguló egész nép előtt hangosan, zsidó nyelven, hogy mindenki értse, így kiáltott fel: Hol van olyan isten az összes országok istenei közt, ki megmenthetné országát kezemtől? Talán Jahve tudja megmenteni Jeruzsálemet kezemtől?

Az írkok és az udvarmester meghajoltak a király előtt, ki izgatottan szólt hozzájuk, fáradt hangon. Ők pedig felemelkedtek és jelentették, hogy Elohim embere meghallgatta az üzenetet, aztán bezárkózott imádkozni. Hosszú idő múltán szent arccal jött elő és mindenki látta, hogy beszélt Istennel. Közölte, hogy az Ur megmenti Jeruzsálemet Nevének hatalmasságaért, ha megtisztulnak a falak közt lévő meg nem büntetett büntől. Hozzák elő Simeon lévitát a királyi ház csatornájából, oldják le kötelékeit, kössenek áldozati kést a jobb kezébe és hocsássák le egy órával éjfél előtt a falról, hogy az ellenség sátraihoz lopóddzék. Ott kiáltsa hétszer olyan hangosan, ahogy csak bírja: Jahve, Juda istene láthatatlan, szent, mindenhol jelenvaló, erős! Aztán döfje a kést a szívébe. Mert Elohim ellen elkövetett

bűne olyan, hogy csak saját halálos ítéletével hozhatja helyre. A többi ezután következik.

A király megparancsolta, hogy sietve hozzák elő a lévitát. Eljakim azonban már kiszabadította. Megcsönkített lábaival csak nehezen tudott feljönni a meredek lépcsőn s láncával megállt a király előtt. Lábai térdig feketék voltak a csatorna szennyétől. Mohón szívtá az esti levegőt, szeme égett sovány, szakállas arcában és láncái csörögtek minden mozdulatára. Karjain, arcán patkányok harapásának nyomait viselte, két kezének, lábának hüvelykujjai le voltak vágva, hogy papi tisztet többé ne viselhessen. Sebei szurokkal voltak bekenve. Fiatal volt. Ezüstcsészét és ezüstkancsót lopott a Szentély kincseiből egy asszony kedvéért s ezért meg kellett halnia. A nép üvöltve követelte megkövezését, de az idősebb papokból álló Tanács ilyen súlyos időkben kerülni akarta a botrányt és tizenhéti nap óta a csatornába zárták. A király borzadva nézte és hátrább lépett, mert a fiatalember szaga kelevényhez volt hasonló. Megkérdezte tőle, hogy akar-e bizonyosságot tenni Elohimért, mire a bűnös mellét verte ökleivel és láncainak csörgése közt rekedt hangon kiáltotta, hogy kegyelemnek tekintené. Meghánta bűnét. A király megparancsolta, hogy mossák meg, adjanak neki bort, kenyeret és olajat. Ezután mindnyájan leszálltak a falról.

Az asszirok még nem ástak táboruk körül árkot és sáncot. A jobbszárny foltozott, világos színű sátrai két nyíl-lövésnyire közelítették meg a falakat. A ponyvaházak nyílásaiban és a sátrak közti utcákban meztelenül nyüzsgötek a zsoldosok. Vacsorájukat készítették, kövek között zabot öröltek, vizet hordtak nagy agyagedényekben, melyek párosával függtek a vállukra vetett rúdon, akár egy mérleg. Itt táborozott a hátvéd, mely csak ma érkezett a táborba. Fiatal harcosok, kik most először jártak ebben az országban, csak idősebb vezéreik közt akadtak olyanok, kik már az előző Nagykirály alatt is szolgáltak s résztvettek három év előtt Szamaria elfoglalásában és felperzselésében. Ijesztőek voltak ezek a hatalmastermetű férfiak, ha levetették magukról a páncélt és a ruhát, mások voltak, mint a bennszülöttek, bőruk fehér volt, hajuk szőke és kerek szemük kék volt, mint a tengeri kavicsok. Gyalogosan harcoltak, gyakorlott, zárt sorokban. Voltak köztük dór hopliták, kik a tengerpartról jöttek a városokból, vagy az Aegei tenger szigeteiről, némelyek meg lakedaemoni születésűkre voltak büszkék. Nézegettek a város felé, szerették volna meghódítani, mert tudták, hogy tele van kincsekkel és asszonyokkal. Az egész hadsereg beszélte, hogy Hiszkija legutóbb 300 kikkar ezüstöt és 30 kikkar aranyat ajándékozott a Nagykirálynak, hogy meglágyítsa. Asszonyok után is vágyakoztak, mert Rabzaké megtiltotta, hogy Lachis alól magukkal hozzák rabnőiket, ezzel akarta ingerelni őket a döntő rohamra. A sereg után iramodó néhány asszonyt a perzsa íjászok nyilai terítették le. Sarlóalakban fogta körül a sereg Jeruzsálemet. A dórok fehér sátraihoz az amalakiták fekete sátrai csatlakoztak. Vitéz harcosok voltak, nem volt se sisakjuk, se páncéljuk; tevehátról harcoltak és messzire tudták hajítani vékony lándzsáikat, melyek hegyét hullaméregbe mártották. Mellettük kékre festett børsátrak sorakoztak, ezekben laktak az asszír nemesek, kik tetőtől talpig páncélban kaszás szekerekről harcoltak, ők voltak a fővezér testőrei és Rabzaké és a két alvezér sátrai körül tanyáztak. A balszárnyon a perzsák lovai nyeritettek. A perzsák sátor nélkül, a puszta földön háltak, lovon harcoltak íjjal és nyíllal. Kerek sisakjuk volt, páncéljuk dupla vászonból való, mely juhok gyapjával van kitömve. A balszárny szélén a sírek táboroztak, vastag dárdával és törrel

fegyverzett gyalogosok voltak. Görbe kardjuk, magas, hegyes sisakjuk volt, páncéljuk rézveretű szíjakhól van, pajzsuk antilophörrel bevont nád. Csak most érkeztek a fővárosból. Előőrseik gödrökbe rejtőztek, kardjukkal ástak.

A görögök ellenben álmosak és fáradtak voltak ehhez. Így őreik teljes fegyverzetben virrasztottak és háromóránként váltották fel egymást, bár senki sem hitte, hogy az ellenség kirohanást kísérel meg. Az őrség parancsnokai sátraik előtt álltak, csak chitonba voltak öltözve és két amalekita főember szavait hallgatták, kik lassú beszéddel mutogatták a város épületeit. Tolmács fordítja le szavaikat a durva pusztai nyelvről dór beszédre, — mintha darazsakból sólymok válnának. Hosszú utazásuk alatt összeharagkosztak a szüksézáví tevénülőkkel és csodálkozva néztek kinyújtott karjaik irányába. Csuklójukról rövid láncon tör függött. Látták a fényes királyi palotát, melyet régesrégén Dávid, a harcos király épített, míg fia, a varázsló Salamon kibővítette, bevonta arannyal s mindezt egy éjszaka alatt végeztette kígyófejű, szárnyas szeráfokkal. A Templom-hegyen emelkedett Jahve háza, ki ennek az országnak istene s nagy hatalommal, de láthatatlanul lakik az aranytermekben. A hopliták ujjongtak a fosztogatás gondolatára, de közben megvetőleg nevettek az istenen, aki senkinek sem mer mutatkozni. Mindnyájan tudták ugyanis, hogy az ő isteneik milyenek: öregek voltak, vagy ifjak, szakállas, erős férfiak, vagy szépkeblű nők. De Jahve háza fenn a magaslaton még mindig bíborfényben úszott, noha már régen lehukott a nap. Kelet felől hirtelen rózsaszínű felhő tünt fel, mely négy hosszú és egy rövidebb csikban végignyúlt az éghozzat felén. Olyan volt, mint egy véres, kinyúló kéz. A görögök megértették a jelt és néma zavardással meredtek rá.

A levegő fojtó volt, az éjszaka sem hozott enyhülést. A felhő végignyúlt az égen, de az amalekiták azt mondták, hogy nem lesz eső. Naplemente után az amalekiták összeültek a görögökkel a sátrakban, hogy megrövidítsék az őrségen virrasztás unalmát. Fehér lepleket hordtak, bőruk barna volt, szakálluk fekete, körmük hennával vörösre festve, mellükön csont-amulettek. Börtömlökből itták a bort, míg a görögök vizezve hörpölték, facsészékből. Meztelenül, fehérítő testtel heverték a földön és nyögtek a hőség miatt. A szigetvilágról származó ifjú volt Protokles, mellette hevert Agesilaos, a sebhelyekkel borított százados, ki szerette az ifjút. Az amalekiták titkon iszonyodtak tőle. A bortömlők kiürültek s végül mindnyájan némán hallgatták a szír tolmács beszédét, ki Jahveról beszélt. A görögök már nem nevettek ezen az istenen. Mintha hatalmát érezték volna az egyre nyomasztóbb levegőben. Csapongó képzeletük egyre szörnyűbbnek találta ezt a láthatatlan istent s lelküket szorongással töltötte el a mindenhol jelenvaló, az országon és a népen mindenhatósággal uralkodó isten elképzelése. Egy órával éjjel előtt Agesilaos felöltötte sisakját, páncélját és kardját s kiment az őrséget megvizsgálni. Egy sátorcövekhez kötve, a bejárat előtt hevert és aludt a teve, melyen az amalekiták saját táborukból a görögökhöz jöttek. Némán, nehéz álomban hevert az egész sereg s a város is hallgatott, csak a sátorból szűrődő olajmécs világított az újhold fekete éjszakájában.

Egyszerre csak az iszogatók borzalmas kiáltást hallottak. Valahonnan a közelből hallatszott, a sötétségből. Felugráltak és kijózanodva hallgatództak. Még egyszer felhangzott a kiáltás, közelebről. Az amalekiták amulettjeik után kaptak és a tolmács reszketve fordította görögre a hallottakat: Jahve, Juda istene láthatatlan, szent, mindenütt jelenvaló, erős! Kétségbeesett ujjongással harmadszor is megszólalt a hang és a sátor hangtalanul beomlott. A teve álmában meghallotta az ordítást és oroszlánnak gondolta. A harmadik kiáltásnál remegve felugrott és magával

rántotta a sátorkarót. A ponyva alá temetett emberek azt hitték, hogy az Isten keze van rajtuk és megrémülve kiáltottak fel. Néhánynak sikerült kimászni a sátorlap alól, ezek a táborba rohantak és ész nélkül kiáltották: Az Isten, az Isten! Nyomban levágták őket, Simeon kiáltására ugyanis a távolabb levők közül is sokan felébredtek és álomittas fővel fegyvert ragadtak, hogy visszaverjék a városbeliek kirohanását. Az éjszaka nagyon sötét volt. Dühös kiáltásokkal kaszabolták egymást. Agesilaos rohamlépésben hozta az egész őrséget, mely fegyveresen, álva aludt el s most mulasztásukat jóvá akarva tenni, mindenkit levágtak, aki útjukba került. Agesilaos maga Protoklest terítette le, midőn ez éppen kiszabadította magát a sátor romjaiból s azután Protokles után kiáltozva sietett tova. Az öldöklés egyre nagyobb méreteket öltött. Néhol a kiáltásokról észrevették a harcolók és a sebesültek, hogy görög harcol görög ellen, de ez csak fokozta a zürzavart: az ellenség mindenütt volt és sehol sem volt megtalálható. Mindenki menekült, a hátsó sorok az amalekiták sátraiba törtek, kik nem értették a görögök szavát és a harci lármától zavarba hozva, a maguk módján védekeztek. A két legközelebbi század parancsnoka az őrség összeomló sátrában vészett. Ezek a csapatok vezér nélkül hajigálták lándzsáikat a támadók soraira és közelharcban ölték meg ellenfeleiket, magukhoz ölelve őket, hátukba dőfték a csuklójukra láncolt tört, mert csak közvetlen közelből láthatták meg az ellenséget. A hopliták kiáltozással próbálták a sötétben egymásra találni, sorakoztak, hogy megakadályozzák az egymásközi harcot. Bizonyára ezek a pusztalakók fellázdak és szövetségben állnak a héberekkal! Fáklyákat gyújtottak, de a tűz széttaposódott és elfulladt a holttestek között. Az amalekiták elhajították lándzsáikat és lassan visszahúzódtak. Legtöbbször a tevék mögé hujva lötte el nyilait, mások tevéikre szálltak, honnan holtan buktak alá. Mialatt ugyanis a hopliták előről támadtak, Rabzaké abban a biztos tudatban, hogy az ellenség kétségbeesett kirohanásra szánta el magát, maga köré gyűjtötte testőrségét és parancsot adott a perzsáknak, hogy siessenek az amalekiták segítségére. A perzsák először is a teveháton nyargalókat nyilazták le. Ezek észrevették az új ellenséget és dühös elkeseredéssel fordultak szembe vele. Az íjak pengésére a mérges hajítódárdák suhogása felelt. Rabzaké befogatta és hátravezettette az összes kaszás harci szekereket, hogy helyet adjon a perzsa lovasok támadásának. Fáklyái azonban nem bizonyultak elégségeseknek s a szekerek kaszái perzsa lovak lábát vágták el. Az amalekitáknak nem volt világítóeszközük s miután a perzsák saját nyelvükön kívül mást nem értettek, nem tudták megállapítani, hogy nem héber csatakiáltásokat hallanak a szembenállóktól. Ellenségnek vették a szembejövőket, noha ezek megismerték a kerek perzsa sisakokat, de nem tehettek egyebet, mint védekeztek.

Három óra hosszat folyt a harc, ember ember ellen. Az egész tábor csattogás, süvítés töltötte el, mely zúgó zajba keveredett. Csörrentek az egymásra csapó fegyverek, tompa zuhanással vágtak az emberi húshoz, elkeseredetten ziháltak és kiáltottak a harcolók, kik legalább hallani akarták egymást a kibírhatatlan sötétségben. Rikoltva jajgattak a sebesültek, kiken keresztültapostak. De a harc megszokott borzalmait kimondhatatlanul fokozta az a körülmény, hogy nem lehetett tudni, hol az ellenség, mely mindenhol jelen volt. A rémület és bizonytalanság meglankasztotta az izmokat s egyben dühös gyűlöletet gyújtott. Egyesek hirtelen harsogó kacagásba törtek ki és ugrálni kezdtek, mások hanyattestek, mihelyt egy fegyver vasa érintette őket, sokan vaktában vagdalkoztak maguk körül, időnként rikkantgatva, míg elfáradtak és maguk is elesetek. Mindenki szívét borzongó halálfélelem töltötte el,

mielőtt még a láthatatlan ellenség fegyvere lesújtott volna. Éjszakai kísértetek ellen harcoltak, vagy angyalok, ártó istenek seregei ellen? Mire horzadó szemük megszokta a sötétséget, hiába kutatták a fekete léghen feketén mozgó karok és fejek sokaságában az ellenség felismerhető tömegét. A tábor minden nyelvén parancsszavak kísérték az általános öldöklést. A harcot a szírek döntötték el, kik zárt rendben vonultak fel és hátbatámadták a görögöket. Rabzaké ugyanis azt hitte, hogy a jobbszárny van megtámadva. Meg akarta akadályozni a visszavonulást, a szír gyalogságot a balszárnyról jobbfelé vezényelte, megkerülték a jobbszárnyat azzal a céllal, hogy az ellenséget elvágják a város falától és hátulról morzsolják fel. A szírek rohamlépésben teljesítették a parancsot. A két oldalról szorongatott görögök futásnak eredtek. A szírek támadása véget vetett a küzdelemnek, az egész sereg szétfutott. A tevék és lovak, mihelyt útjuk nyílt, szíptén eliramodtak s magukkal ragadták a testőrséget. A szírek zárt sorokban üldözték őket. Mikor derengett a hajnal, megismerték saját kaszás szekereik maradványait, látták, hogy a vezér nincs sehol, a menekülőkkel tart. Nosza sietve követték ők is.

Mikor felkelt a nap, a térség vöröslött a vértől és rakva volt holttestekkel. A zsidók vad zürzavart hallottak az éjszakában és rettegve várták a reggelt. Most látták, hogy a tábor szét van taposva, az ellenség megsemmisült.

Leírhatatlan ujjongásba törtek ki. A férfiak kirohantak a városból, hogy elűzzék a sakálokat, melyek fülig véresen lakmároztak a halottak beleiből. A súlyos sebesülteket megölték, összeszedték a fegyvereket, védelmül a Nagykirály újabb támadása ellen. Minden zsákmányolt aranyat a Templomnak adtak, mert Jahve angyalai verték meg az asszírokat emberi közreműködés nélkül. A hír hallatára a király ujjongó kiáltásba tört ki, rázta a kacagás és kezével tapsolt. Jesaja azonban, midőn hírét vette a borzalmaknak, elhalványodott, lassan térdrehullott, reszketett és sírt, karjával házának kőpadlójára borult, arra hajtotta homlokát. A felbecsülhetetlen értékű arany, drágakő, ékes fegyver zsákmánya között egy áldozati kést is találtak a Templom holmijából. Senki sem értette, hogyan került a pogányok kardja közé. Akik tudták, hallgattak róla. Hiszen számtalan halott volt felismerhetetlenül széttiporva. Mikor a kést Szebna, a királyi írnok és három öreg pap ünnepélyesen a prófétához vitte, ez két tenyerére vette a vértől fekete jószágot, úgy tartotta és nézte, mint egy csecsemőt, arcát üdvözült mosoly töltötte el, meghajolt és a kést homlokához szorította. Azután az egyik pap homlokáról levette a fehér szalagot, ebbe göngyölte a kést és elindult, hogy letegye tanuságul az Úr előtt, a drága áldozati adományok között az érintetlen fönységben trónoló Templomban.

Fordította: Dr. G. Gerő László

KRISTÓF ALADÁR: IZRÁELHEZ

Nép vagy? Szakmák fürge népe?
Merkurius virgonc hada?
Avagy bús Bak szemek
Elmélyedt képe
Csillagod népe?

Közöm merről van Hozzád?
Utak hol rejtőznek?
Lárváid kit kendőznek?
Franciát? németet? perzsát?
Ősök útja merre léptet?

Kis sötét templomjaidból
A szikrázó napba lépett,
Vagy más Istenben nyert
Enyhítő képet,
Nem hagyott el...

Mert nem lehet menni
Tőled ezredéveket...
Templomod kísért réveteg
Fajodra bélyeget tenni
Az ősi lélek titkos útjain.

Jehova, Buddha, Szent Egyetem.
Feléd szakad vágyam,
De földre húz, mely ágyam,
Szaturnusz népének sötét öröke.
Oh szabadító világrengrés!

Kongása utolsó időknek,
Mikor hangzik népem útjain?
A bölcsesség napos kútjain
Sém népe mikor időzhet?
Jehova, Buddha, Szent Egyetem.

Perlott-Csaba Révész Béla arcképe

MUNKÁCSI ERNŐ: A LIVORNOI ZSIDÓ KULTÚRA

Olvasóink lapunk hasábjairól már ismerik Munkácsi Ernő értékes olasz zsidó írásait. Ezek a történeti és művészettörténeti cikkek megismertették az európai zsidóság egyik legértékesebb rétegének, az olasz-spanyol zsidóság ragyogó kultúráját. A római, velencei és ferrarai zsidóság története után most sor kerül az olasz zsidóság barokk-kori művelődési központjára: *Livornora*. Sorozatos cikkekben fogjuk közölni Munkácsi Ernő livornoi tanulmányait, melyekből „a *Livorninában*” a toscanai zsidóság különleges közjogi fejlődése, a világhírű „*Tempio Maggiore*”, a „*livornoi zsidó irodalom*”, a „*livornoi temetők*”, „a *zsidó múzeum*” és végül a „*mai livornoi zsidóság*” fog kibontakozni.

I.

A „LIVORNINA”

Toscana fővárosából, *Firenzéből* az Arno partjai mellett vezet az út a tenger felé. Ma már csak a történelem beszél a guelfek és ghibelinek véres csatáiról, amelyeket ezen a vidéken *Empoli*, *Pisa* és *Siena* birtokáért folytattak. A „*cielo d'azzurro*”, az olajfák és piniák lágy délszaki színezetet adnak a vidéknek, amin nem változtat az sem, hogy a csendes Arno egyes helyeken szűk mederbe szorítva, megfedkezik magáról és vad csörtetéssel rohan a sziklákon át a tenger felé. De amikor „*Pisához*”, a „kedves városhoz”, a „*citta diletta*”-hoz érkezik, ismét kijut a síkságra. S méltán nevezték a Medici uralkodók Pisát „kedves város”-uknak. Nemcsak az olasz reneszansz csodás építészeti remekei teszik azzá. A fekvése is bámulatos. Jobbról az Apenninek sötét hegyei háttérképeznek a *Dom* s a *Baptisterium* fehér márványához, amelynek falai mögött, érdekes véletlenként,

(1) A pisai zsidó temető közvetlenül a világhírű „*Battistero*” mellett. — *Der jüdischer Friedhof in Pisa*

terül el a *pisai zsidók ősi temetője*. (1. sz. kép.) S nyugat felé megnyílik a kilátás: a tyrrhenni tengerhez. Az út még vagy 50 métert esik s miután sötét pinia-erdőket szel át, kiér a livornoi tengerparthoz. Alkonyat volt, mikor először odaérkeztem. Sokat vártam ettől a várostól, ahol a késői reneszansz és korai barokk olasz zsidóságának multját kerestem. S amidőn az esti homályban feltűnt a livornoi kikötő világító tornya, arra gondoltam, hogy ez a világító torony volt az, amely felesillant a Spanyolországból és Portugáliából kiűzött zsidók előtt, amidőn heteken át, gyakran étlen-szomjan menekülve várták a partrajutást: az új hazát. Ez a világító torony jelentette a „beérkezés”-t abba a városba, amely az európai zsidóság kritikus korszakában, egy bölcs fejedelmi ház előrelátó okossága folytán a jelentéktelenségből elsőrendű kikötő lett s ezzel egy időben az inkvizíció máglyái elől menekülőknak otthont és nyugodt, békés fejlődési lehetőséget adott. Ebben a környezetben fejlődött ki az olasz zsidóság barokk kultúrája.

Vigasztalan volt az európai zsidóság helyzete a XVI. század közepén. Spanyolországból, Portugáliából, Franciaországból és Angliából kiűzték őket, — Németország egyes államaiban egymást követő véres üldözések folytak. Csak Németalföld, a török birodalom és Itália egyes államai mutattak emberies megértést. Az úzött vadként bolyongó spanyol-portugál zsidóság befogadást talált az Esteiek országában (Ferrarában); egyes pápák alatt megvásárolhatták a letelepedést Rómában és meghúzódhattak a velencei gettóban. Mindezeknél sokkal nagyobb és szinte állampolgári jogegyenlőséggel való letelepedési lehetőséget nyújtottak: a „*Mediciek*”. Ez az ízig-vérig reneszansz uralkodóház felismerte a spanyol zsidók páratlan értékét: ipari készségüket, kereskedelmi talentumukat, nemzetközi összeköttetéseiket, ingó vagyonuk jelentőségét, ősi kultúrájukat és a befogadó államhoz való hűségüket. A XVI. század végén a Mediciek toscanai nagyhercegsége az államalakulás „*Sturm und Drang*” periódusán régen túl levő, megállapodott államhatalom volt Itália közepén, amely érezte, hogy saját kikötő nélkül tengerentúli kereskedelmet versenyképesen nem folytathat. A természeti adottságokkal egyébként bőven megáldott Toscanának csak egy kikötője volt: a közeli Genova által erősen háttérbe szorított *Livorno*. S ez is csak egy nagyobb halászfalunak volt tekinthető. Még az ókorból fennmaradt kikötőjét az iszap lepte be és hetek múltak el, míg egy gálya kikötött a tyrrheni partokon. A semmiből kellett virágzó életet teremteni. S erre legalkalmasabbak voltak az új hazát kereső spanyol menekültek, akik már a kiűzetés első hónapjától kezdve állandóan szivárogtak be Livorno és Pisa városába. A Medici-házból való III. Ferdinánd toscanai nagyherceg felismerte a történelmi lehetőséget és 1593 június 10-én kiadott patensében, a híres „*Livornina*”-ban a zsidók számára különleges közjogi fejlődés alapjait rakta le, hazájának pedig egy virágzó kikötőt szerzett. Így lett Livornóból, amelyről az egykori közmondás gúnyosan jegyezte meg: „*Livorno tre case e un forno*” (Livorno három ház és egy pékkemence), — elsőrendű tengeri kereskedelmi gócpont.

A livornoi zsidó múzeumban piros bársonykötéses, aranykapcsos foglalatban őrzik ennek a híres okmánynak eredetijét. A diploma első oldalán a Mediciek címerét viseli és címében is jelzi tartalmát: „*Privilegi e Grazie Concessa Alla Nazione Ebreá da Ferdinando III. Gran Duca di Toscana*” — „*Privilegiumok és kegyes engedélyek, amelyeket III. Ferdinánd Toscana nagyhercege a zsidó nemzetnek engedélyezett*”. Nem minden jelentőségnélküli, hogy a „*Livornina*”-nak nevezett ez a híres fejedelmi patens az

abban biztosított jogokat a „héber nemzet“-nek engedélyezte. Ezen privilégium alapján kifejlődött livornoi zsidó község nem egy egyszerű *vallásközség* volt, melynek egyedüli oélja csak az istentiszteleti és rituális intézmények fenntartása lett volna. A livornoi község ennél sokkal több volt, *valóságos politikai testület*, teljes önkormányzattal felruházott *közjogi szervezet*, kis állam az államban, — amelyhez hasonló alakulatot a zsidó történet alig ismer. A livornoi zsidóság autonómiája sokkal több volt annál, amit a modern nemzetközi jog a „nemzetiségi kisebbségek“-nek juttat; némileg megvilágítja ezt az alakulatot az a hasonlóság, amely közte és pld. ugyanabban az időben Magyarországon a szepesi vagy az erdélyi szászok önkormányzati testületei között feltalálható.

Érdekeseek ennek a nevezetes fejedelmi patensnek bevezető szavai:

„Don Ferdinando Medici, Isten kegyelméből e néven Toscanának harmadik nagyhercege, Firenzének és Sienának e néven negyedik hercege, Elba szigetének stb. ura, Szent István szent egyházának nagymestere, — *valamennyi zsinagóga tagjainak, a levantei, ponentini, spanyol, portugál, görög, német és olasz zsidóknak, — török, mór, örmény, perzsa és más kereskedőknek* fejedelmi üdvözlötünket! Ezzel a patensünkkel a kiérdemelt megbecsülésnek (digni rispetti) akarunk kifejezést adni és kinyilvánítjuk azt a legfőbb óhajtasunkat, hogy *a közjólét érdekében (per beneficio publico)* előmozdítani kívánjuk *a külföldiekben az arra való szándékot, hogy jöjjenek és gyakran keressék fel áruikkal és üzleti ügyeikkel kedves Pisa városunkat, Livorno kikötőjét és rakodópartjait, — hogy ott megtelepedjenek és lakjanak családjaikkal együtt, vagy anélkül, bizton remélve, hogy ezáltal hasznos szolgálatot teljesítenek egész Itáliának (a tutta Italia), alattvalóinknak és különösen a tengerpart lakosainak.* A fentemlített és egyéb okokra való tekintettel, a jelen okmány erejénél fogva az alábbi kedvezéseket, privilégiumokat, előjogokat, immunitást és kivételes helyzetet biztosítjuk. A mi összes zsidó, török, mór és egyéb kereskedőinknek királyilag megerősített szabadságot és a legteljesebb biztonságot szavatoljuk, szabad lehetőséget és engedélyt, hogy keresztülmenjenek, jöjjenek, letelepedjenek, lakjanak, távozhassanak és visszatérhessenek s kereskedhessenek Pisa és Livorno városainkban, ugyancsak arra is, hogy letelepedhessenek és üzleti forgalmukat lebonyolíthassák egész hercegségünkben, minden akadályoztatás, akár hatósági, akár magánszemélyektől eredő háborgatás nélkül...”

A Livornina és azt azonos szellemben követő egyéb fejedelmi patensek elsősorban a livornoi község önkormányzati igazgatását szabályozták. Ebben az alkotmányban — mintegy a modern konstitúciók mintájaként — külön választották a *tanácskozássra hivatott hatóságot* (la facoltà deliberative) — a *végrehajtó hatalomtól* (la facoltà executive). A község legfőbb ügyeiben a 60 tagból álló *Congresso* (consiglio governativo) határozott. A nagyherceg által kinevezett tagokból álló ez a testület volt a livornoi „Nazione Ebra“ képviselője, hivatva arra, hogy minden fontosabb ügyben szavazattöbbséggel döntsön. A tulajdonképpeni igazgatást, a község vezetését és az igazságszolgáltatás egyrészét az ugyancsak a nagyhercegtől kinevezett „Massari“-k („Capi“ vagy „Massari della Sinagoga“) végezték.

A Massarik száma különböző időben váltakozott; kezdetben 12-en voltak, de számuk a község virágzása idején ötre csökkent. A Congresso időközönként (2—5 évenként) tíz arra hivatott és érdemes tagját terjesztette a nagyherceg elé, hogy közülük ötöt a Massarik méltóságára kinevezzen. A livornoi községben valóságos *születési arisztokrácia* fejlődött ki. A congressusi tagság, a „Governante“ méltósága férfiaon háromízigenig örökletes volt; de e tisztség-

gel egybekötött jogokat 25-ik életéve betöltése előtt senki sem gyakorolhatta. Ezenkívül a massariknak megvolt az a joguk, hogy az uralkodóhoz felterjesztést intézhessenek az esetben, ha a születés folytán jogot szerzett „Governante“-t nem tartották alkalmasnak erre a tisztségre. *Érthető volt ez a kiválasztódásra való törekvés azok körében, akik közül számosan régi hazájukban nemesek voltak és a születési előjogok tradíciójában nevelkedtek fel.*

Példátlan nagy hatalom volt a massarik kezébe letéve. A livornoi múzeumban még most is látható az az öt ülésre berendezett reneszansz pad, amelyen ezek a *község-kormányzók* a zsinagóga hatalmas márványemelvénye előtt ültek. (3. sz. kép.)

A XVII. század második felében szükségesnek mutatkozott, hogy egy újabb hatóságot szervezzenek, a „Censurok“ személyében. Ezek hárman voltak. Ellenőrizték a község egész pénzügyi kezelését, a kegyes és közjelleű, valamint a magánalapítványokat. Vigyáztak arra is, hogy minden felajánlást a kitűzött célra fordítsanak és a zsidó községben valóságos rendőri hatalmat gyakoroltak; vigyáztak a jóerkölcsökre, őrizetbe vették a csavargókat, bűnözőket, akiket letartóztathattak és száműzhettek.

A községnek egy fizetett tisztviselője volt: „a zsidó nemzet kancellárja“ (cancelliere); ezt a fejedelem nevezte ki. Ő volt a Congresso és a massarik testületének titkára.

A livornoi zsidó község önkormányzati önállósága három politikai intézményben nyilvánult meg: az autonóm bíraskodásban, a zsidó községi tagsággal együtt járó toscanai állampolgárság megszerzésében (Ballottazione) és a livornoi politikai község tanácsában való különleges képviselői jogban.

(2) A livornoi zsidóság privilegiumi okmánya 1593-ból, a Livornina. — Privilegbrief der Juden von Livorno

A rendi államban — amilyen a toscanai hercegség a XVI—XVII. században volt — az alkotmányszervezethez tartozik, hogy az egyes önkormányzati közületeknek *különleges bíróságuk* van. Nem csodálkozhatunk tehát afelett, hogy III. Medici Ferdinánd, aki mindenféle kedvezésekkel és privilégiumokkal akarta elősegíteni a külföldi zsidóknak Livornóban való letelepedését, számukra egy különleges bíróságot engedélyezett s ezáltal lehetővé tette, hogy a zsidók ügyeiben hagyományos saját joguk érvényesülhessen. A „Livornina“ a zsinagóga massari-it ruházta fel ezzel a különleges bírói hatalommal, hogy „*határozzanak és döntenek a livornoi zsidóság körében előforduló mindenféle vita vagy ellentét tárgyában, akár polgári, akár büntető vagy vegyes ügyről van szó*“, azzal, hogy határozataik ellen csak a fejedelem különleges kegye esetén lehet fellebbezni. S évszázadokon át a község massari-jai gyakorolták a livornoi zsidóság felett a teljes polgári és büntetőbírói hatalmat. Legfőbb büntetésük a száműzetés volt. Egy 1650-ből származó fejedelmi patens némileg korlátozta a massarik igazságszolgáltatási jogát, mert abból kivonta azokat az eseteket, amikor halálbüntetést, testi csonkítást, vagy gályarabságot kellett kimondani; de azért általánosságban egészen 1808-ig fentmaradt ez az igazságszolgáltatási különállás, addig, amíg Toscana francia uralom alá nem került. A napoleoni háborúkat követő restauráció után (1814), a különleges zsidó ítélkezési jogot csak a házassági ügyekre tartották fenn és ez a jogállapot 1866-ig, az olasz királyságha való végleges beolvadásig tartott.

Egyedül áll a zsidóság történetében a „Livornina“-ban biztosított az a jog, hogy a zsidó község kötelékébe való felvétel más államokban elrendelt büntető üldözéssel szemben a teljes „*salvus conductus*“-t és a befogadó toscanai állam illetőségének megszerzését jelentette. A livornói salvus conductus adott menedéket a marannusoknak az inkvizíció perbefogásával szemben. A spanyol-portugál hatóságok hiába rendelték el elfogatásukat — a livornói „salvocondotto“ megvédte őket, mert a fejedelmi patens kimondta, hogy azok a zsidók, akik bármilyen külföldi országból jöve, Pisa városában vagy Livorno kikötőjében letelepednek, máshol elkövetett „bűncselekmények“ miatt nem üldözhetők. Természetesen a judaizálás Hispaniában és Portugáliában „bűncselekmény“ volt. A toscanai állam-

polgárság megszerzéséhez pedig elegendő volt az, hogy a zsidó község massari-jai az illetőt befogadták és a zsidó kancellártól vezetett nagykönyvbe bejegyezték. Ezt az aktust „*ballottazione*“-nak nevezték. Ennek a jognak ismeretében tudjuk csak igazán megérteni a massari-k nagy hatalmát és a livornói község politikai jellegének jelentőségét értékelni. Tőlük függött a felvétel és ami azzal egyet jelentett: az üldözö állam kötelékéből való megszabadulás és egy barátságos befogadó állam tagjai közé való felvétel. A livornói zsidó községnek a ballottazionehoz való alapvető joga évszázadokon át érintetlenül fennmaradt. A Livorninának kiadása után több mint 250 évvel, 1846-ban megjelent fejedelmi rendelet is hangsúlyozza, hogy a zsidók részére a toscanai állampolgárság megszerzése a „ballottazione“-vel történik. A mult század folyamán többször előfordult, hogy más olasz államokból jött zsidók a politikai hatóságokhoz fordultak és a toscanai állampolgárság megszerzését a *rendes úton kérelmezték*. Ez történt az Emanuele Modiglian eredetileg római illetőségű zsidó esetében is, aki néhány évi livornói tartózkodás után, 1853-ban a toscanai nagyhercegi kormánytól az illetőség megadását kérte. A válasz az volt, hogy „izraelita a kívánt célt a ballottazione formalitást útján érheti el“ és azt a livornói zsidó hitközség igazgatótanácsa, a „Consiglio governativo della Università Israelitica di Livorno“ adja meg. Az állampolgárság megszerzésének ez a különleges módja csak az állampolgári jogegyenlőségnek 1859-ben történt törvénybe iktatásával szűnt meg.

A livornói zsidó község iránt érzett nagy megbecsülés és annak gazdasági jelentősége eredményezte azt, hogy Pietro Leopoldo nagyherceg — aki később II. Lipót néven magyar király lett, — 1780-ban kelt egyik rendelkezésében úgy intézkedett, hogy a livornói zsidó község a városi Magistratusba és a Tanácsba egy-egy tagját küldhesse ki, akiknek a többi tagokkal teljesen egyenlő jogaik voltak. Említésre méltó, hogy ezt a képviseleti jogot a hivatkozott rendelet azzal indokolta, hogy „*ezzel is kedvességet akarunk mutatni a zsidó nemzet (Nazione Ebra) iránt és figyelemmel kívánunk lenni a nagyszámú livornói zsidóság érdekeire...*“ (1780. május 20-iki nagyhercegi Motuproprio 11. §-a). Minden évben a Massarik 10—12 előkelő és alkalmas személyt terjesztettek a livornói kormányzó út-

(3) A massarik padja a livornoi zsidó templomban. — Jobboldal: (4) Castello rabbi gyászbeszéde, melyet I. Ferenc császár halálakor (1765) a livornoi Tempio Maggiore gyászünnepélyén tartott

ján a nagyherceg elé, aki ezek közül nevezte ki azt, aki a zsidóság képviselőjében a városi hatóságokban helyet foglal. *Ime a zsidóságnak a világi testületi hatóságokban (az országgyűlés felsőházában, az önkormányzati korporációkban) való képviselőjének első megjelenési formája!* S ennek a ténynek az előítéletekkel szakító történelmi jelentőségét csak akkor értjük meg igazán, ha arra gondolunk, hogy ebben az időben a zsidók még sehol sem voltak emancipálva, sőt magában Itáliában a pápai államban, jogfosztottan, sárga megbélyegző jellel jártak-keltek, — a nápolyi királyságból pedig egyenesen ki voltak űzve.

Arra nézve, hogy a livornói zsidó község valóságban kis állam volt, mi sem jellemzőbb jobban, mint hogy az állam mintájára törvényes örökösödési igénye volt a végrendelet és leszármazók nélkül elhalt tagjai után és a Livornina a zsidó községnek a legszélesebb önkormányzati adókievetési jogot biztosította. Az egyenes-adót „Corché Cibur“-nak („a község szükséglete“) nevezték. Emellett többrendbeli közvetett adónem fejlődött ki. Külön adót vetettek ki azokra, akik házaikban magánimaházakat (oratoriokat) rendeztek be és megtaláljuk a rituális hús utáni fogyasztási adót is.

A Medici-háztól biztosított szabadság akkor sem szűnt meg, amikor az utolsó medicinek Gian Gastonnak halála után 1737-ben a lotharingiai ház került uralomra. Ferenc nagyherceg, aki később mint Mária Terézia magyar királynő férje, német-római császár is lett, — ünnepélyes nyilatkozatban megerősítette a livornói zsidók összes kiváltságait. Sőt 1739-ben nagy ünnepek között feleségével Mária Teréziával bevonult Livornóba, meglátogatta annak híres nagy-zsinagógáját, aminek emlékét a templom belsejében elhelyezett márványtábla mai nap is őrzi. Így viselkedett a livornói zsidósággal szemben annak a Mária Teréziának férje, aki 1746-ban Budáról kiűzte a zsidókat. A livornói zsidók szerették is lotharingiai Ferencet. Halála után nagy gyászünnepeket tartottak és az elhangzott beszédek díszes kiadásban közzétették (lásd a 4. sz. képet). Ferenc halála után a már említett Pietro Leopoldo nagyherceg következett a trónon és ez az igen tehetséges uralkodó, — aki József oszár halála után a magyar alkotmányosságot helyreállította, — a livornói zsidó községnek is újabb, modernebb szervezetet adott.

A livornói zsidó község különleges jogi fejlődésének tulajdonképpen Napoleon vetett véget. 1808-ban a toscanai nagyhercegséget beolvasztották a francia imperium alá tartozó olasz királyságba; s ezzel ide is kiterjesztették az állampolgári egyenlőségre vonatkozó francia törvényeket. Nem volt tehát többé létjogosultságuk a livornói zsidó község régi privilégiumainak. Napoleon bukása után ugyan nagyban egészben visszaállították a régi jogállapotot, — de a viszonyok átalakulását nem lehetett feltartóztatni. Még 1863-ban is, a luccai fellebbezési törvényszék egyik ítéletében az 1593-ik évi „Livorniná“-ra, mint élő jogforrásra hivatkozott. A massariki hivatalát is csak 1849-ben törölték el és helyükbe „Amministratore“-kat állítottak a község élére. Véglegesen a livornói zsidók régi szervezete akkor tűnt el, amikor az egységes olasz királyság megalakulásával megszűnt minden ellentét, amely az állampolgárok között vallási szempontból különbséget tett. De egyes vonatkozásban a régi különleges jogok még a világháború utáni időkig fennmaradtak, amikor is az 1929. évi olasz zsidó törvény az összes olasz hitközségeket egységesen szervezte meg.

Minden jogi keret annyit ér, amennyi kulturális és gazdasági értéket lehet annak alapján kitermelni. S a későbbiekben látni fogjuk, hogy a livornói zsidóságnak fent leírt alkotmánya a zsidó kultúrának egy igen értékes fejlődési korszakát teremtette meg.

Szombathelyi Ervin: Ima

*Imádságmondó gyermek- és kamaszkoromból
még híven őrzi lelkem az imákat,
mik jámbor zsidó ajkáról hangzanak el
reggel, délután és este,
hétköznapi és ünnepnapon.*

*Tudom az áldást a kenyérre és tudom a borra.
Ismerem áldásait sudár büszke fák gyümölcsére
és törpe szerény bokrokéra,
a föld italára és illatos fűszerére.
Tudom azt is, hogy midőn a tavasz első ajándékait
köszöntik asztalukon
s midőn új ünnep vidítja fel szíveiket:
köszönet száll fel Istenükhöz,
hogy megérhették azt a szép
időpontot.*

*(Ez a sehejonu-imácska,
mire esztendők óta immár
oly halkán mondom az amen-t,
— ha fölcsendül köröttem —
mint ki pirulva érzi,
hogy kíméletből hazugságra tévedt szája.)
Ismerem az imát, mi jó esemény,
s azt is, mi rossz hír hallatára szól:
Aldassál Örökkévaló Istenünk, a világ királya,
ki igazságos bíró vagy.
Ismerem azokat az imácskákat is,
miket buzgóhitű zsidók mormolnak el
nagy természeti tűnemények alkalmával:
mikor mennydörgés remegteti át a léget,
mikor villám fenege lobban fel a látóhatáron,
s mikor szivárvány abroncsa feszül az égre.*

*Ezek az imák élnek még bennem.
Csak egy imát keresek hasztalan
szomorú élményeim százfajású kamrájában,
az emlékezetemben.
Csak arra az egy imára nem tanított engem senki,
mit akkor morzsolnának fáradt, keserű ajkaim,
mikor vesztett csaták sajgó sebeivel
magányomba térek,
mikor nyers fájdalmaim sötét falán
összetörik minden gögöm, dacom,
mikor szelíd megnyugvássá halkul bennem a fájás:
Dicsértessél Örökkévaló Istenünk, a világ királya,
ki szenvedéssel nemesít az embert...*

BEKÖTÉSI TÁBLÁK és tartalomjegyzék
a Mult és Jövő 1934. évfolyamához
kapható a kiadóhivatalban:
Vilmos császár-út 34. Ára 2.50 P

PETERDI ANDOR: AZ APÁM

Az apám... őt szeretném itt megrajzolni, úgy, amilyen a valóságban volt, ahogy élt, mozgott, tévelygett s botladozott ebben a világban, amíg a Mindenható el nem szólította az élők sorából. Talán nem helyes, ha így mondom. Hiszen ő eléje ment a halálnak. Ezzel bizonyosan vétett az Úr parancsa ellen, de ott, e földi lét túlsó határán, ezért talán mégis megbocsáttatott eme bűne... Most már kint fekszik a rákoskeresztúri temetőben, első elhunyt fia oldalán. Sírküvet egy márványlapocskára jelzi s azon belevésve a nevük. Én nem állíthatok emléket neki márványból, se gránitkőből, a halmot pedig az áldott tavaszok mindig bepázsítozzák s madarak énekelnek körülöttük... Az Úr áldott szegényei így is jól nyugosznak az örökkévalóságban.

De hát az apámról akarok szólni, írásbafoglalni őt, hogy éljen legalább a betűkben e különös, hallgatag ember, aki, amíg élt, mindig csak befelé élt és senki nem ismerte. Rejtegette önmagát az emberek, a világ, de még a legszűkebb családjától is. Valami mélységes bánat nehezedett rá, örök felhők ültek a homlokán s ezért sohasem láttam őt se mosolyogni, se nevetni. Komor, kreolos arcából csak a kékes szeme ragyogott ki a világba. A nézésében volt némi vigasztaló melegség. Hangja ércesen csengett, ha szólt. Gyorsan lelkesedett és ugyancsak ilyenformán tudott haragudni is. Egész családfája a mészároságot üzte, ő is az lett, engem is erre akart ránevelni, de nem sikerült. Ebben is csalódott. Hogy miben csalódott még? Talán sok-sok mindenben. Senkinek nem vallott erről, de, ahogy élt és ahogy vihart vetett maga körül élete során, mutatja, hogy hamis vágányokra terelődött az élete.

Sholem Aleichem egyetlen fia Norman Raebe newyorki festőművész

Henrik Glizenstein, a híres zsidó szobrász, aki Rooseveltnél mintázta

Hatéves elemista gyerek voltam, amikor apám egy napon csak elutazott, akkor egy felvidéki nagyközségben laktunk: Vág-Szereden. Pestre utazott, hogy ott új életlehetőséget teremtsen magának. Családját: anyám és a gyerekek otthon maradtunk, várva a Pestről jövő hívatást. De az bizony csak nem jött. Reménytelen és elcsüggesztő levelek jöttek, csak pénz és a hívó szó nem. Derék nagyapánk kegyelméből éldegéltünk otthon, a jobb jövő reményében. Így telt el vagy két esztendő. Ennyi várakozás után anyánk úgy határozott, hogy két legnagyobb gyermekét: engem és a bátyámat utána küldi Pestre. Legyünk mellette — gondolta — talán így hamarabb megembereli magát s jöhetnek utánunk ők is: anyánk, a többi négy gyerekkel.

Úgy is történt. Egy hajnalon a vonatra szállva, Pest felé vágattunk. Megérkeztünk s apánk örült is, nem is. Akkor nem értettem meg, hogy miért fogadott olyan kényszeredetten örömmel bennünket. Leverte a mi váratlan érkezésünk. Csakhamar megtudtam, hogy miért. Gondok között élt amúgy is s most, hogy a nyakára jöttünk, attól tartott, hogy nem tud a gondokkal megküzdeni.

Ez valóban úgy is volt.

Nem kapott rendszeres, jól fizetett állást, csak kisegített. Vagy pedig, ha végre kapott is alkalmazást, olyan kevés fizetéssel, amiből nem tudta volna családját eltartani itt. Így azután mi sem maradhattunk sokáig mellette, az ő albérleti szobáscsájában, hiszen nem is volt, aki gondozzon bennünket. Így kerültünk ismét el tőle. Apám hugai, akik itt laktak Pesten, magukhoz vettek s beirattak az iskolába is.

Apám így megint magányos legényéletet élt. Nagynéha eljött hozzánk s elbeszélgetett velünk. Már úgy a maga módján. Nagy időközökben ejtett egy-egy szót. Azután elköszönt.

— Megyek, — mondotta — ha keresek egy kis pénzt,

veszek nektek cipőt, szólt még, miután látta, hogy rosszul állunk előtte. Öreg, kiszolgált cipőink már a szájukat tárogatták.

De a cipőket hiába vártuk. Bizonyosan nem rajta múlt, hogyha késtek a beigért cipők. Nem volt pénze, hogy vegyen.

Nagy időre mégis együvé került a család. Egy szép napon Pesten volt anyám a négy gyerekkel is. Apánk egy kis lakást bérelt s ott valamennyien meghúztuk magunkat. Ez volt az életem aranykorszaka. Apa minden este hazajött s reggel, mikor elment, letett az asztalra két forintot, anyám ebből a pénzből gazdálkodott. Ez így ment hosszú ideig. Este jött, alig, hogy beszélt valamit, defeküdt s mi félelmetes csöndességben, ugyancsak elhúzódtunk vackainkra.

Ő se beszélt, anyám se. Szomorú csöndesség, nyomottság ült a házon. Mi gyerekek mindezt nem értettük meg. Úgy gondoltuk, hogy az apák mind ilyenek. Szigorúak, zárkóztak és fukarak a beszédben. Úgy gondoltuk akkor, hogy ez a komolyság. Ha megférődsz, mi is ilyenek leszünk. Az ő szótlansága félelmet ébresztett bennünk s nagyon respektáltuk. Nem mertünk se beszélni, se nevetni, ott üldögéltünk a szoba sarkaiban, távol az asztaltól s néztük őt. Mindez oly különös volt. Minden mozdulatát figyeltük, ahogy vetkőzött, ahogy a cipőjét, vagy csizmáit lehúzta a lábáról, ahogy kipólyálta flanelkapcaiból a lábfejét s néztük össze-vissza gyömöszölt, egymásra nőtt lábujjait, amelyekkel sokat bajlódott, különösen téli fagyás idején.

Én azt hittem, ha nagy leszek, nekem is ilyen csúnya lábam lesz.

Meg is kérdeztem anyámat, hogy nekem is ilyen egy másra nőtt lábujjaim lesznek, ha megnövök? Megvigasztalt, hogy: nem. Apának is csak azért ilyenek a lábai, mert fiatal korában szűk csizmákat viselt s meg is fagytak egyszer a lábai.

Ez a magyarázat kellemesen hatott rám. Mégse lesznek ilyen formátlan lábaim, ha nagy leszek.

Egy este nem jött haza az apám. Vacsorája ott várta a kályhán, az asztal is terítve volt, de ő csak nem jött. Lefeküdtünk, de hangosabb és vidámabb zenebonával. Apa nem volt itthon. Nekibátorodva csicseregünk, csak anyánk volt szótlanság és rosszkedvűbb. Reggel kisírt szemmel járt-kelt és tépelődött. Apa nem jött haza. Nem tudta, mitévő legyen? Pénz nincs a háznál. Mégis úgy segítette magát, hogy a fűszeresnél vette hitelbe a kávé, tejet, kenyeret.

Azután megtudtuk, hogy apa délben küldött pénzt, de nem jött és nem is jön haza. Csak küld naponta pénzt. Hosszú ideig ez így volt. Apát már oly rég nem láttuk, hogy alig emlékeztünk az arcvonásaira.

Megtudtuk, hogy hová jár, melyik kávéházba s bátyámmal egyszer nekibátorodva, fölkerestük. Egyszer csak beléptünk a kávéház ajtaján s ott láttuk őt ülni. Nagyon dohban a szívünk. Szerettük őt és féltünk is tőle. Mikor meglátott minket, nem haragudott.

— Hogy találtatok ide? — szólt.

Valamit motyogtunk s kezet csókoltunk neki. Kávé hozatott, finom kalácsot hozza s leültünk egy szomszédos üres asztalhoz. Ő is áült hozzánk. Egy ember elment mellettünk, odaszólt hozzá:

— A fiam.

Az illető meglepődött.

— Ilyen szép gyerekei vannak? Gratulálok.

Apámnak jól esett ez a sikere.

— Mondjátok meg anyátoknak, ha pénzem lesz, majd küldök neki — szólt, mialatt a kávé jóízűen ittuk.

De én nekibátorodva, de azért mégis félve és halkán így szóltam:

— Jöjjön haza este, apa.

Keményen visszaszólt:

— Nem megyek.

Most benyult a zsebébe és adott két forintot:

— Ezt vigyétek haza. Vigyázzatok, el ne veszítétek.

A kávé megittuk, elkészöntünk. A pénzt otthon átadtuk anyáknak.

— Mit mondott? — volt az első kérdése.

— Nem szólt semmit — szóltam. — Meguzsonnáztatott minket s ide adta a pénzt.

Anya szomorúan tudomásul vette a dolgokat s kötélyével kitörölte a szeme sarkát.

Így hullámozott a mi szegényes életünk. Nagy időközben egyszer-egyszer hazakerült apa. Azután megint eltűnt.

Idegen emberek azt mondták, hogy ez így nincs rendjén s ítéletet tartottak apánk fölött. Lesújtó volt hallgatni. Volt ember, aki azt mondta, hogy dohjunk követ utána, ha látjuk, nem érdemel mást.

Mi csak hallgattuk ezeket a kifakadásokat s így éreztük, hogy ezt nem szabad tenni.

Apánk mindig szomorú ember volt, örök bánattal élt ezen a földön... Mi volt az oka? Számunkra rejtély volt ez. Anyánk jó volt hozzá, mi is jók voltunk. És ő úgy élt a tudatunkban, mint egy titokzatos ember... Ma már én is öszülök s ő künn porlad a temetőben, de ha visszagondolok rá, csak úgy elevenedik meg előttem, mint egy végtelenül szomorú ember, akinek szomorú volt az élete, talán mert más életről álmodozott, és talán mert egyszer valakit szeretett. Ki tudja?

Semmi, de semmi a világon nem tudta őt nevetésre ingerelni. Valahol elveszítette a derűjét és az örömeit?

És a szomorú emberek nem lehetnek rosszak. Ő sem volt rossz, csak boldogtalan.

Most talán megnyugodva pihen első fia oldalán, talán ott fölengedett a lelke s kibeszélte mindazt, amit itt elhallgatott előtünk.

A newyorki Jesiva-College diszdoktorrá avatja Einsteint, Lehmant, New-York kormányzóját. Oldalt dr Bernard Revel, a Jesiva elnöke

DR FÜRST ALADÁR: PURIM — TÖRTÉNELMI MEGVILÁGÍTÁSBAN

DR JAMPEL ZSIGMOND
EMLÉKEZETE

Az elmúlt őszy folyamán meghalt Berlinben, 60 éves korában dr. Jampel Zsigmond, schwedti rabbi. A mai viszonyok közt a német zsidó lapok csak röviden méltatták működését, hazai ujságaink nem vettek róla tudomást. Pedig nagyon érdemes tudós, a maga hitvédő területén és karakterén majdnem egyedülálló alak volt. Lengyel születésű, a Talmud ölen felnőtt, állandóan buvárkodó, rendkívül szerény, igénytelen férfiú volt. Amellett élte végéig önművelődő autodidakta, annak minden erényével és gyengéivel. Mint a berlini Hildesheimer-szeminárium tanítványa, az orthodox állásponttól folytatott „bibliakritikának” szinte egyetlen képviselője.

Én akkor ismerkedtem meg vele, mikor egy jó barátom elküldte nekem két kis brosráját: *Esther und Purim im Lichte der Geschichte*, 1911. és *Die Hagada aus Ägypten* címűt, szintén 1911-ből. Új világ nyílt előttem, az aszsiológia és egiptológia rengeteg birodalma, meglepő kérdések serege, megkapó válaszok sora. Nem szakmám a téma ma sem, csak az időszerűség kedvéért és — Pro memoria! — szeretném egészen egyszerűen, népszerűen elmondani, mit olvastam a Purimról szólóban.*)

Több mint egy félszázada, hogy a hivatalos keresztyén bibliakritika törölte a Purim-történetet a történelmi események sorából. Nem tudta megállapítani pontos korát, hiteles színhelyét, személyeit. Feltűnt, hogy sem perzsa, sem görög feljegyzések nem tudnak róla, *Ezra*, *Nehemia* nem említik, mért nem segítettek győztes Mordechaiék az ugyanakkor templomépítéssel küzdő szegény testvéreiken Palesztinában. Mordechainak 120 évesnek kellett lennie, ha Jechonjával száműzetésbe ment, Eszternek 90 évesnek. Regényszerűnek, mesésnek hangzott a 180 napos lakoma, a 127 tartomány, a 75.000 áldozat, az egész nép kiirtásának terve. Hozzájárult ehhez, hogy a Talmudban is vita tárgya, vajjon Eszter könyve ugyanolyan szentséggel bír-e, mint a többi szent irat, „szent szellemben” íródott-e és bár sokkal behatóbban foglalkoznak vele bölcseink, mint pl. chanukával, mégsem rendelték számára Hallelt, az „al haniszim“-et is sokkal kurtábbra fogták.

Ezért már régi bibliakritikusok egész sorát állították fel a hypothesiseknek. Purim a népszerű perzsa újév utánzata, melyen sokat mulattak és ajándékokat küldözgettek egymásnak (*Nehemia* róshasonóra rendeli ugyanezt); egyesek görög eredetűnek mondták antimakkabeus éllel: veszály idején alkalmazkodni kell, mások viszont makkabeus célzatot láttak benne: harcra buzdítani, lelkesíteni akar az idegenek ellen. Újabb magyarázók allegóriákat, mitológiai alakokat fedeztek fel benne: Mordechai-Marduk isten. Eszter-Istar, stb., az ünnep pedig megfelel a babilóniai Zag-mug, újévnek, melyen sorsot vetnek a világra.

Jampel ezekkel szemben kimutatja a valóságos, valószínű történelmi alapot és megszünteti a nehézségeket. Ahasveros nevét újabban felfedezett ékiratokból megfejti, ő a nagy Xerxes, ki a híres görög hadjáratokat vezeti és Salamisnál vereséget szenved. 479-ben hazavonul s most

14 évig nem szól róla semmiféle krónika. Csak annyit tudnak, hogy dőzsöléseknek adta magát és szép menyénél kudarcot vallott. Ekkor juthatott eszébe a már régebben elkergetett Vasti és emelhetette fel Esztert. Persze nem főkirálynő rangjára, — arra csak királyi hercegnő emelkedhetett, — de a sokszáz ágyas közül kimagasló törvényes nejévé tette. A 180 napos lakoma rossz versolvasaton alapul: ennyi ideig tartott a nagy Reichskonferenz — tán éppen a görög háborúk dolgában, — melyhez egy hétnapos lakoma csatlakozott a szűkebb környezet számára. A 127 „medina” nem tartományt, csak törvénykezési körzetet jelentett. Mordechai nem maga ment száműzetésbe, hanem dédapja: Kiss. Hogy a király egész nép kiirtására adott engedélyt, magyarázható ingatag, szeszélyes és kegyetlenségre hajló jellemével, — ő gyűjtatta fel a babilóniai templomokat, melyekben sok forrásmű odaéghetett. Azért siet Haman a rendeleteket, melyek Adarra szólnak, már Niszánban szétküldeni, mégpedig az ókor szokásához híven zárt tokban a satrapáknak, a külvilágnak szóló külirat, a „paszsegen hakszav” csak a rövid tartalmat jelezte: legyenek mésen! És éppen ez nyugtalanította, szomorította a várost. De valószínű, hogy Ahasvért félre vezette Haman: úgy adta be panaszát a „szétszórt, más törvény alatt élő nép” ellen, mintha valami nomád, vad népről volna szó, milyenek akkoriban a birodalmat gyakran zaklatták és ép azért volt a király később annyira meglepve a királynő leleplező szavától. A 75.000 halott lehet túlzás is, hisz nem kortárs írta, de a nagy, sűrűn lakott országban lehetséges is lehetett. Főleg azonban számbaveendő, hogy kegyetlenségről sohasem hallunk, a szöveg háromszor is kiemeli, hogy a zsákmányhoz nem nyultak a zsidók. Ünnepek sem a harci győzelem napját rendelték, hanem a rákövetkező nyugalom, magabaszállás napját.

Mindezek alapján Jampel felveti a kérdést, hol és mikor keletkezett Eszter könyve? Semmiesetre sem Eszter idejében, hisz a Megilla Purimot már mint szokásos ünnepet említi, a Talmud is a Szinedrion bölcseinek tulajdonítja. De viszont annyi a könyvben a perzsa szó, — 8-szor annyi, mint a többi bibliai könyvben együtt, — annyira jól ismeri a perzsa szokásokat, a susani környezetet,*), hogy a könyv eredete feltétlenül Perzsiára vall. Ahasveros király rendeletét alig vitték keresztül önálló satrapái, azért nem jutott el híre Palesztináig, azért nem említi *Ezra* könyve sem, melyben azonban a 6. és 7. fejezet közt, mint már régebben észrevettük, egy 57 évnyi űr tátong a perzsa királyok történetéből és ebből az időből csak egyetlenegy mondat ad hírt: hogy a zsidók ellen panasz érkezett az udvarhoz (IV. fejezet, 6.). Csak jóval későbbi időkben, mikor sűrű lett az érintkezés Babilónia és Palesztina között, akkor a perzsa zsidók meg akarták honosítani kedvenc ünnepüket az otthoni földön is és lefordították a perzsa könyvet héberre. Így terjedt el az ünnep szerte a római birodalomban, a Megilláról azonban akkor keletkezett a talmudi vita kanonizálásáról. Nem minden tannaita helyeselte Mordechai eljárását, főleg pedig a könyv szellemét kifogásolták, melyben nem volt semmi szó vallásos érzésről, háláról, Istenről.

*) A nagy könyve függelékében Jampel közli egy francia akadémikus, Dieulafoy, részleges leírását a kiásott susai királyi palotáról, mely minden ízében igazolja Eszter könyvének helyszíni megállapításait.

*) A tárgy tudományos feldolgozását l. Jampel: *Das Buch Esther, auf seine Geschichtlichkeit kritisch untersucht, nebst einem Anhang. Frankfurt a/M. 1907*, mely könyvnek említett füzetecske csak szűk kivonata. Főműve: *Vorgeschichte Israels und seiner Religion. Frankfurt, 1913*. 2. kiad. I. rész: *Die Methoden*. 1928, a századelejei nevezetes „Babel und Bibel“-harc egyik korszakos terméke.

HAMVAS H. SÁNDOR: MENEKÜLÉS

Egy mondat fejeződött be, az utolsó szó mint ostor-csapás csattant végig az ünnepelőtti lakáson.

Kornél szeretett esteleken az ablaknál állni, nézdelődni, fürkészni a titokzatos messziséget, amelynek mélyén érthetetlen rejtélyek húzódtak megbujva, mint űzött menekülők az évszázados rengetegben. De most nem érdekelte semmi. Csak állt nehéz szívvel az ablaknál, üveges szemmel bámult és hallgatott, figyelt: hallgatta apja-anyja veszekedését, a családi vihart. Kornélnak fájt minden szó, a nyers, féktelen hangok mint hegyes tövisek szúrták: érezte lelkén a sebeket és a vért, ami a láthatatlan sebeiből kiszordult.

Keserűt nyelt. Mintha epét nyelt volna. A szája íze utána is keserű maradt és hirtelen idegennek érezte magát itt, a jólismert falak között... Idegen, idegen, mormogta maga elé... szájának meleg párája elhomályosította az üveget... és idegen szaga volt még a levegőnek is. De a hangok nem újak voltak. Nem. Sokszor hallotta már, sokszor viharzott már ez a lakás.

Gyorsan megfordult. Az ebédlőben félhomály volt, de jól látta az apját. A széles ebédlőasztal tulsó oldalán állt s tőle pár lépésre az anyja. Az arcuk szinte világított a dühtől-gyűlölettől s előrenyujtott állal egymásra meredve, megcövekesedve haragzottak egymásra. A szemük villogott, szikrázott és éles, elszánt, gyilkos szavakat döveltek... Csak pár lépésnyi tér volt közöttük, pár lépésnyi, de ez a parányi tér nagy mélységet jelentett. Mélységet, szakadékot, amelyen nincs híd s ott lent egymásra zsúfolódtak az okok, ott lent halálra sebzetten fetrengett a szent családi béke. És Kornél látta a szülei jellemét, egyéniségét: két faj, két vallás egymás marcangolását látta, ősi atavisztikus, évezredek átkok megújhodása, az önmagából kivetkezett ember pöre meztelensége. Dacok, jajok, haragok, nyöszörgő életsírám és az eltévesztett sors iromba cinizmusa tobzódott, fetrengett, a szülei közötti mélységben.

Kornél szeme rádöbrent a dolgokra. Úgy döbrent rá, mint még soha. Durván, darabosan, mint megnyúzott, véres testet látta az apját, az anyját. És látta az életüket. Ahogy kezdődött: az anyja, sovány, vézna zsidólány, a hátamögött pénzzel, egy gyáva familiával, aki menekül önmagától, a multtól, és a faj megpróbáltatásaitól. Az apja, letört, ipsiszonos család sarja, pénztelenül, csaknem tehetetlenül, két nővérrel a hátamögött, kényszeredetten nyult a sovány, vézna zsidólány felé. Az egyiknek ez kellett, a másiknak az. Házasság következett. Mindenben megegyeztek. És a házasság után egyik sem kapta azt, amit várt.

...Az apja arcán élesen tükröződött az utálat, megvetés és trágár öklendezéssel köpte az anyjára: — Zsidó!

És újabb és újabb szavak csattantak, vágták a lakás megzavart csendjét. A közelgő ünnep szentségét. Ami jött és mint drága terhet hozta magával a megbocsátást, a szeretetet, a megértést, a milliószor megtüport csendes boldogságot.

...A vitrin mellett állott a karácsonyfa. Apró tülevelei elvesztek a félhomályban. Még nem volt feldíszítve, az ezüstpapiros cukorkák, ajándékok, gyertyák s apró dolgok, tárgyak körülötte, a vastag szőnyegen heverték: mindegyik egy-egy kiáltás volt, fájdalmas, elnyujtott, hangtalan kiáltás.

Csak Kornél hallotta.

*

Kornél megrázkódott: hát még mindig? Hát soha nem lesz vége? Hát még most is?... Az anyja és az apja közé ugrott. Rájuk kiáltott: — És én? Mi lesz velem? Vesse-

kedtek, a gyereketeket nem látjátok? Örültek... Miért esküdtetek meg?

A szülők egymásra néztek. Egy pillanatra a düh, gyűlölet és az utálat lesímult az arcukról, a gyerekeket látták... egy rövidke időre megéreztek az igazát és új érzéssel, melegséggel tekintettek rá. De a pillanat rövid volt és elfordultak tőle, mintha nem hallották volna, nem látták volna és újra zuhogtak a trágár szavak, szidták egymást.

Kornél úgy érezte, mintha mindent kitöröltek volna belőle. Ez a vihar kisépert volna belőle mindent; apát-anyát, vallást, mindent.

Mert ez az apa nem az ő apja: nem tudott, nem bírt közösséget vállalni vele... keserű, néma, fájó megalázottságában, megcsúfoltságában nem hitt benne már s a válása sem kellett.

És ez az anyja sem az ő anyja: nem tudott, nem bírt közösséget vállalni vele sem... nem kellett már egyik sem, nem hitt egyik vallásának sem, s nem hallotta a karácsonyi harangok kongását, nem hallotta a rabbi reszkető hangját sem, semmit se hallott, csak azt érezte, hogy a szüleinek ádáz gyűlölete, harca, egymás öldöklése őt ölték meg, az ő lelkét, hitét taposták szennybe, moosárba.

Fázott. A belső hideg, a belső üresség dideregtette a mellét.

Reszketett. A hangok, a körötte tobzódó vad düh reszekettették.

Félt. Az apjától, az anyjától, ezektől a megtagadott idegenektől félt.

Tompa fájás gyötörte: érezte, hogy mindent elveszített, mindent... és menekülnie kell, el, el innen.

Szomjas volt: a megtüport lelke volt szomjas, családi meleget, szeretetet, békét, szülőt szomjazott... és nem kapott.

Nem volt! Nem voltak szülei!

Szent szavak zendültek benne... nyugodalmas szent szavak: Jézus tanításai, a Talmud... de nem tudta. melyiknek higgyen, az apjának-e, vagy az anyjának... és már nem is tudott hinni...

*

Még zúgott a családi vihar, amikor elment hazulról. Menekült. Nem vették észre, amikor elment, de menekült... A feje fedetlen volt s mintha belső láz gyötörte volna, taposta a friss havas utat. Fájdalmasan, lassan lépkedett, lassan vonszolta fiatalon megnyomorított testét, lelkét.

A szűz hó ráhullott, lágyan betakarta a vállát, hátát, a fejét... És ment, ment, menekült... Űzte, hajszoalta a megcsúfolt élet...

Lámpák hunyorogtak az estében, a kirakatok nagy, sárga szemmel világítottak a járdákra. Emberek mentek el mellette, az úttesteken autók rohantak, de ő csak ment. menekült, nem volt nyugta, keresett valamit, és nem akart embert látni, egyedül akart lenni...

*

Fáradt, tépett, zilált volt, amikor kívül ért a városra. Az ég fekete volt, de a talpa alatt világított a hó.

És ott kint az ég felé emelte a két karját, és fájdalmasan, szomjasan, zengőn felfohászkozott...

Ércesen zengett, csendült az imája és a csönd hallgatott és esett a hó, egyre hullott alá a végtelen magasból...

És mikor a két karja lehullott, s a szája becsukódott és elindult tovább, vissza a városba, úgy ment, mint a vak, lélektelenül, lehajtott fejjel, meghajolt vállal, mintha ropant szörnyű terhet cipelt volna. Valahol a lelke mélyén egy szó vibrált... tragédia.

TOLLHEGYRŐL

A NÁCI-SAJTÓ ÉS AZ ISRAELIT.

A Náci-sajtó egyik orgánuma hevesen támadja a frankfurti „Israelit“ című hetilapot, amiért megjegyzés nélkül leközi a különböző náci-vezérek, gauleiterek stb. kemény nyilatkozatait a zsidóság ellen. Szerintük ez propaganda a nemzeti szocialista uralom ellen. Valóban elvárható egy német-zsidó laptól, hogy helyeslő kommentárokat is fűzzön az ilyen zsidógyűlöletről tájékozó nyilatkozatokhoz. De akkor meg nyilvánvaló gunyolódással vádolnák. Persze legjobban szeretnék, ha befelé tájékozhatnának kedvük szerint a zsidók ellen, bizonyítva, hogy híven tartanak programjuk mellett, kifelé meg nem hallatszanék ki mindebből a kulturátlan uszításhól egy szó sem!

A PÜDERES DOBOZ A ZSINAGÓGÁBAN.

A londoni „The Jewish Chronicle“ szóváteszi, hogy egyes hölgyek a zsinagógában istentisztelet alatt, meg befejezése előtt előszedik püderes dobozaikat és egész toillete-garnitúrájukat; mohóbban, buzgóbban, mint ahogy imádkoztak, igazítják meg aroszínüket és hajfürtjeiket. A panasz szerint, mindennek oka az, hogy a nők külön karzaton ülnek. Ha nem volnának a férfiaktól elválasztva, nem sietnének úgy ki a zsinagógából. A kérdés csak az, hogy felér-e a várható eredmény a felvetett változtatással? És nem szednék-e akkor még sűrűbben elő a toillete-garnitúrákat, valahányszor a férfakkal diskurzusha akarnának bocsátkozni? És nem volna-e akkor még a mainál is több diskurálás, mint imádkozás a zsinagógában?

AZ ORGONISTA DILEMMÁJA

A „Göttinger Nachrichten“ egyik szerkesztőjéről, akinek hivatalból is nemzeti szocialistának kell lennie, kiderült, hogy minden szombaton ott ül a göttingeni zsinagóga félhomályában az orgona mellett és kitűnően kíséri a Lechó Dódit s a Semá Jiszroelt. Az orgonista azzal védekezett ugyan, hogy az árja-törvény nem tiltja a zsidóknál való munkavállalást, ámde a pártvezetőség úgy találta, hogy ez mégis több a soknál és az orgonista-szerkesztőt kizárta a pártból. Viszont a zsidók nem ütköznek meg azon se Göttingében, se másutt, hogy náci, éhredő orgonálja nekik a zsinagógában a Halljad Izraelt. Sőt egy jó zsidó orgonistának előbb ki kell keresztelkednie, hogy állást kapjon a zsinagógában. Mert a neolog álszenteskedés a régi levitákra hivatkozva, bevezeti templomába az orgonát, de kizárja a levitát, nehogy a szombati zenélés kárhozata nyomja a lelkét és veszélyeztesse túlvilági üdvösségét.

„HABEMUS ORATORIUM.“

A dohányuccai templom gyenge bemutatásában nem lehet ugyan tiszta képet szerezni Bloch „Szent Szolgálat“ című zeneművének igazi hatásáról. A közönség megszokta itt a diskurálást az imák alatt és ezt folytatta az oratorium előadása alatt is. De ha hozzáképzelekünk tökéletesebb bemutatást, akkor is tulzott a hozsánnázás, hogy ime „Habemus oratorium“, van már zsidó oratoriumunk, amely „túltesz Händelen, Beethovenen“. Mintahogy megszoktuk, hogy mindig „túlteszünk“. Ahelyett, hogy egyszerűen tenénk, cselekednénk. Szó sincs róla! Bloch nem éri el Händel vallásos áhitatának hatalmas magasbaszárnyalását. És a beethoveni „Missa Solemnis“ és a blochi „Avodáh Hakódes“ közötti erőkülönbségből még kitelne egy nagyon jó oratoriumra való kvantitás. Ezt mint „jó zsidók“ is hátran bevallhatjuk. Händel 250 évvel ezelőtt élt, tele volt aszkézissel és vallási szentséggel, Bloch hitetlen korunknak gyermeke, akinél az egyházi zene felszínből és nem mély

forráshól fakad. És Händel oratoriumai zsidóbbak is. Mert ő a keresztény templomi zenén keresztül a régi tradicionális zsidó egyházi zenét vette át és dolgozta fel. Míg Bloch itt ekletikusa különböző új zenemotivumoknak, melyeket „gyűjtő“-kántorok a külvilághól vittek be a zsinagógába. De ez mind zenei szakkérdés volna. Általános zsidó probléma ebben az esetben csak az, hogy fölösleges a „habemus papam“ kiabálás, amely azt a látszatot kelti, mintha a zsidóságnak ebben is csak az volna a fontos, hogy kiabálhasson és nem az, hogy énekelhessen.

TOLLFORGATÁS ÉS TOLLFOSZTÁS

Csermely Gyula mondotta az IMIT-ben tartott felolvasásának bevezetéséül: „Bizony a tollforgatásnak anyagi eredménye legtöbbször mögötte marad még a tollfosztás anyagi eredményeinek is.“ Kissé szomorú és fanyar megállapítás. De helyes, ha író szájából jön ma, amikor mindenütt zsidó kulturáról beszélnek, beszélnek és beszélnek a zsidó közületek, de a zsidó kultúra művelőieért nem tesznek semmit.

ZSIDÓ HUMOR

AKINÉL AZ ÁHITAT BIZTOS

A berdicsevi cadikról beszélnek:

Egy Ros-hasono előtt elébe járultak azok, akik közül a nagyünnepi funkcionáriusokat óhajtotta kiválasztani. A sófárfuvókön volt a sor. A berdicsevi nem aziránt érdeklődött, ki tudja a legjobban fujni a sófárt. Ezt elvégre János és Tamás is el tudja sajátítani. E helyett egymásután ezt a kérdést intézte a jelöltekhez:

— Mire gondolsz te, amikor a „tekiót“ fuvod?

A kérdezett lelkesen felelt:

— A „tekió“-nál arra gondolok, hogy a hang elűzze az égben Izrael vádlóját, a Sátánt, a „sevorim“ tört hangjainál pedig arra, hogy Izrael száműzetése minél előbb véget érjen, a „térúo“ ujjongó hangjánál végre arra, hogy az ég angyalai vigyék a hangokat a Mindenható trónusa elé, hogy minél enyhébben ítéljen Izrael sorsa fölött.

Hasonló mélyen és magasan járó feleletet adtak a többi jelöltek is. Míg végre egy félénken meghúzódozó, egyszerű falusi zsidóra került a sor, aki csak azért jelentkezett, mert valóban értett a sófárfuváshoz:

— És te mire gondolsz, Aser? — kérdezte a berdicsevi.

— Én? — felelte a kérdezett kissé zavartan, — három felnőtt leány apja vagyok. Az egyik 25 éves, a másik 27, a harmadik 29 éves. És ha sófárt fuvok, összetört szívvel imádkozom Istenhez, segítsen, hogy minél előbb főkötő alá vihessem három leányomat.

— Te fogod fujni a Sófárt — határozott a berdicsevi meghatottan.

MAX LIEBERMANN-ANEKDOTA

Egy művelt nemzetiszocialista beszélgetett Liebermannnal az antiszemitizmusról.

— Igen, szólt a náci, ha minden zsidó olyan volna, mint Ön, Mester, akkor rendben volna Németországban minden!

Liebermann rögtönözve válaszolt:

— Igen, ha minden árja olyan volna, mint én, akkor rendben volna Németországban minden!

„SZABAD EGYETEM“ — „SZABAD ELEMI“

A zsidó humor semmit sem kímél meg. Így történt, hogy egyik tudósunkat megkérdezték: Miért nem tart előadást a szabad egyetemen? Mire ez rögtönözve felelt: Szabad Egyetem? — Szabad Elemi!

ÚJ KÖNYVEK

RÉVÉSZ BÉLA: ESZTERGOMI LÉLEK. (Dante kiadás.) Valóban lélek, sajátos, máshoz nem hasonlítható költői lélek szól Révész Béla új könyvéből. Ahogy visszafordul az ifjúságának régi városa felé, hallja a harangzúgást, látja az embereket, az arcokat, a templomokat az emlék távoli aranykódéba mártva. Mindezt érzi és érezteti. Látja és láttatja. A kis bábésszemű fiút, aki a zsidó templom kórusából néha átrándul a díszes, tömjénfüstös hatalmas nagytemplomba és megindult fantáziával tárja ki a lelkét az idegen szépség előtt, ezt a megindult lelket és megindult fantáziát átmenti évtizedeken keresztül egészen eddig a könyvig, az Esztergomi lélekig. Átmenti, hogy megmutassa mindazoknak, akik várják és szeretik Révész Béla írásait. Rudnay Gyula 9 illusztrációjának misztikus hangulata méltóképpen fokozza a könyv hatását.

MÓZES IBN EZRA VERSEI ANGOLUL. „The Jewish Publication Society of America” kiadta Mózes Ibn Ezra, az arab-spanyol fénykorszak nagy költőjének verseit Solomon Solis-Cohen fordításában. A fordító maga is ismert poéta. A héber szöveget dr. Heinrich Bródi revideálta. A könyv a héber klasszikusok sorozatában jelent meg, amelynek kiadását Jakob H. Schiff 50.000 dolláros alapítványa tette lehetővé. A kiadóbizottság élén dr. Cyrus Adler áll.

Mose ben Maimon (Maimonides)

a héber tudomány, a mennyiségtan, a csillagászat, az orvosi tudomány és a bölcsészet mestere. Születésének 800-ik évfordulója alkalmából Cordova városa (Spanyolország) 1935. évi március hó 25-től 31-ig nagy ünnepélyeket fog rendezni. Március havi utazására válassza tehát Spanyolországot.

Felvilágosítással szolgál a Patronato Nacional del Turismo, Madrid (Medinaceli 2) és Páris (12 Boulevard de la Madeleine). A spanyolországi utazás keresztülvitele céljából forduljon a vezető utazási irodákhoz.

1135
1935

KRÓNIKA ÉS SZEMLE

AZ IZR. ORSZÁGOS GYÜLÉS. A Mult és Jövő e száma éppen nyomás alatt van, amikor az izr. országos gyűlés megkezdte statútumok kiegészítésére vonatkozó tárgyalásait. A gyűlés ismertetésére legközelebb visszatérünk.

DIZENGOFF TEL-AVIV FŐPOLGÁRMESTERE MEGGYÓGYULT. Aggodalmas érzések ülték meg világszerte a lelkeket Dizengoff, Tel-Aviv alapítójának és főpolgármesterének súlyos megbetegedése miatt. A Szentföldön és az egész világon repeső szívvel várták állapotának jobbrafordultát. Az az általános pártkülönbségnélküli szeretet, amely Dizengoff személyét övezi, fokozott mértékben nyilvánult meg betegségének folyama alatt. Tel-Aviv legelőkelőbb asszonyai ápolták éjjel-nappal a féltett nagybeteg. Palesztina kormányzója, a High Comissioner, külön futárt menesztett hozzá Tel-Avivba, hogy állandóan jelentést tegyen a beteg állapotáról. A javulás beállta után pedig hosszabb, sajátkézírású levélben adott kifejezést örömének, valamint abbeli meggyőződésének, hogy betegsége alatt nemcsak a Jisuv, hanem Palesztina angol lakossága is részvételt és aggodalommal volt eltelve Tel-Aviv atyjának sorsa iránt. Most már Dizengoff annyira felépült, hogy *Hanna Orloff* — a Mult és Jövőben többször ismertetett — világhírű szobrásznő műveinek kiállítását már személyesen nyithatta meg és nagyhatású beszédet mondott, melyben a zsidó művészetet emeli a Palesztina-építés legmagasabb feladatai közé. Művészet és kultúra nélkül elposványosodik minden technikai vívmányunk. Táplálni kell a zsidó lelket és előkészíteni a szebb jövőre. Felépülésének első napjaiban Dizengoff meleghangú levelet intézett a Mult és Jövő jubiláris bizottságához:

Telaviv, 5695, Svat 13.

(1935. I. 17.)

Dr. Patai József és a „Mult és Jövő”
jubiláris bizottságának

Budapest.

Igen tisztelt Uraim.

Szívélyes üdvözlétemet küldöm ezennel dr. Patai Józsefnek, a nagyrabecsült költőnek, 30 éves gazdag irodalmi munkásságának betöltése alkalmából, úgyszintén a „Mult és Jövő” kitűnő folyóiratának, mely 25-ik esztendejének fennállását ünnepli.

Dr. Patai Józsefet Erec-Jiszráélben való látogatásakor volt alkalmam közelebbről megismerni és igaz örömem tellett a vele kötött baráti kapcsolatban. Izráél elitjének fenkölt szellemű emberét, az életnek és az irodalomnak egyaránt erőteljes, magasröptű poétáját ismertem meg benne, akire a zsidóság általában és a magyar zsidóság különösképpen méltán büszke lehet.

Az illusztrált „Mult és Jövő”-t, ámbár magyar nyelven jelenik meg, amelyet, sajnos, nem értek, nagyon kedvelem és mindig gyönyörűséget nyújt nekem gyönyörű külső alakja, mely a belső szép tartalmát kétségtelenül híven tükrözi vissza.

Köszöntöm a két jubiléumot: a szerkesztőt és folyóiratát, hosszú életet kívánva mindkettőjüknek.

Hassanak továbbra is lankadatlan termékenységgel a magyar zsidókra, Izráél újjáéledésének és fel-támadásának szellemében.

Igaz hívük

Dizengoff.

A MULT ÉS JÖVŐ KASTEIN-ESTJE

ÁPRILIS HÓ 8-ÁN HÉTFŐN ESTE FÉL 7 ÓRAKOR A PESTI LLOYD KASZINÓ DÍSZTERMÉBEN

Mindnyájunk előtt emlékezetes az a nagyszabású előadás, amely a tél elején a Pesti Hitközség Goldmark-termébe vonzotta a budapesti zsidóságnak legelőkelőbbjeit, amikor Josef Kastein a világhírű történetíró a Sabbatai Zwi, Eine Geschichte der Juden, Uriel Acosta, Süsskind von Trindberg és a többi ismert művek nagynevű szerzője föltárta a budapesti zsidóság előtt a zsidó problémának legmélyebb mélységeit. A budapesti előadást követték Kastein bécsi, brünni, amsterdami, zürichi, párisi és londoni előadásai. Mindenütt, mint kiemelkedő eseményt tárgyalta az egész sajtó Josef Kastein előadását. Emiatt a külföldi program miatt nem valósulhatott meg annakidején a mindenfelől felhangzott kívánság ellenére egy újabb budapesti előadásának a terve.

Kastein április 10-én, Triesten át Palesztinába utazik és a Mult és Jövő megragadta az alkalmat, hogy illusztris munkatársát felkérje egy újabb budapesti előadásnak megtartására. Kastein készséggel tett eleget a meghívásunk-

nak és a Mult és Jövő április 8-ára, este félhét órára tűzte ki a Kastein-előadás időpontját. Az előadás a Pesti Lloyd Kaszinó dísztermében lesz (Mária Valéria u. 12.) Az előadás témája pedig „Ahasvér, vagy egy régi legenda legyőzése”. Minthogy dr. Patai József ebben az időben a Szentföldön lesz, báró Hatvany Bertalant, a „Mult és Jövő” munkatársát kérte fel, hogy Kastein előadását bevezesse és az illusztris vendéget a szerkesztőség nevében üdvözlje.

A Kastein-előadásra a Mult és Jövő olvasóinak és hozzátartozóinak márciusi számunkhoz mellékelte Meghívó szolgál díjtalan belépőjegyül. Aki véletlenül nem kapott meghívót, forduljon a szerkesztőségünkhöz (Vadász-utca 11. Telefon 199—55.) amely készséggel pótolja azt. A nagy érdeklődésre való tekintettel és minthogy a helyek nem számozottak, kérjük olvasóinkat, hogy jelentsék be szerkesztőségünknek írásban, vagy telefonon, hogy hány személyre tartsa fenn a rendezőség a helyeket. A szerkesztőség címe: V., Vadász-u. 11. Tel. 199—55.

MAX LIEBERMANN LEVELE BIALIKHOZ. A tel-avivi Haarec egyik legutóbbi számában dr. Karl Schwarcz méltatja Max Liebermann-t és ennek kapcsán közli Liebermannnak megrendítő levelét, melyet Bialikhoz írt. A tel-avivi múzeum elnöksége, miután tudomást szerzett arról, hogy Max Liebermannnt eltávolították a porosz művészi akadémiából, melynek elnöke, disze és büszkesége volt, levelet intézett a nagy mesterhez és értesítette, hogy a megújuló tel-avivi múzeumnak egyik terme az ő nevét fogja viselni. Erre írta Liebermann az alábbi választ:

Sietek válaszolni leveletekre és bevallom, hogy a kuratóriumnak elhatározása, mely szerint a múzeumnak egy termét rólam nevezik el, nagy örömet szerzett nekem. Éppen ezekben a súlyos napokban, a jognélküliség atmoszférájában, melyben a németországi zsidók kénytelenek most élni, dupla öröm és dupla vigasz nekem, hogy érezhetem a kapcsolatot zsidó hittestvéreimmel. Mint félelmetes lidércnyomás nehezedik mindnyájunkra a jogfosztottság állapota, de különösen a zsidókra, akik, mint én is, az asszimiláció álmától elcsábítva, folytattuk életünket. Te, Bialik, bizonyára emlékszel a beszélgetésre, mely köztünk folyt erről a tárgyról, amidőn rajzoltalak Téged műtermemben. A beszélgetés folyamán próbáltam Neked megmagyarázni, miért állok távol a cionizmustól. Ma egészen másképp gondolkodom és ha nehezemre is esik nagyon, felébredtem az álmomból, amelyet egész életemen át álmodtam. Fájdalmamra, nem lehet átplántálni egy öreg fát és én már nem sokára betöltöm 86-ik életévemet. Mindamellet nem ülök összetett kézzel. Habár csak átsegítem magam a munkával hátralévő életem napjainak lepergetésében. Meleg szívvel fejezem ki nektek köszönetemet, drága Uraim, a nagy megtiszteltetésért, melyben részesíteni igyekeztek. És kérlek, benneteket, adjátok át hálámat a kuratórium többi tagjának is. Igaz hűséggel Dr. Max Liebermann

FELEKI GÉZA ELŐADÁSA a Pro Palesztina Szövetségben. „Az antiszemitizmus feltámadása és a zsidó probléma” volt a címe az érdekes előadásnak, mely ismertette a felekezeti üldözések lelki motivumait általában, majd az antiszemitizmus problémáira tért át és különösen a németországi zsidók helyzetének megvilágításával és a változás lehetőségeinek feltárással keltett nagy érdeklődést. Feleki Géza előadását a Pro Palesztina elnöksége nevében dr. Patai József vezette be, végül tolmácsolta a hallgatóság háláját is az illusztris előadónak.

DR. GOLDSCHMIED LIPÓT prosznitzi főrabbinak halála súlyos veszteséget jelent. Kiváló szónok, tudós, agilis szervező, finom esztétikus és minden zsidó ügynek fáradhatatlan harcosa volt. A morva hitközségeknek lapját szerkesztve, eleven részt vett a csehszlovákiai zsidóság kultúréletében. A Palesztina-építésnek szóban és írásban propagátora, a héber gimnáziumnak oszlopos híve volt s még sok jelzöt lehetne alkalmazni e kitűnő férfiú sokoldalú tevékenységének jellemzésére. Szombaton mincha előtt még prédikációt tartott a templomban, kiemelte, hogy a keresztrefeszítés nem volt zsidó halálbüntetés, egyetlen zsidó törvényszék sem ítéltetett senkit keresztrefeszítésre. Ezt tudnunk kell a különböző vádakkal szemben. Szombat kimenetelkor hirtelen elragadta a halál, 38 évig vezette hitközségét, mely rajongó szeretettel csüngött papján és amikor nemrég hazatért szentföldi útjáról, csak fokozódott az iránta való szeretet. Minden zsidó ügynek szószólója volt. A hatóságoknál mindig bátran és szókimondóan emelte fel szavát. Még a háború előtt történt: dr. Bauer bihornok megjelent Prosznitzban konfirmáció végzésére. Dr. Goldschmiedet és a hitközség többi vezetőit meghívták a bihornok fogadására. A főrabbi teljes ornátusban jelent meg és a jelenlevők nagy ámulatára beszédet intézett a bihornokhoz és energikusan kérte a helyi pap meghélyegzését, amiért a szószékéről a vérvád lehetőségéről beszélt. A bihornok azonnal válaszolt és kifejezést adott a vérvád rágalma fölött való megütközésének. A prosznitzi Beth Haam (Népház) alapítása is az ő nevéhez fűződik. Herzl fellépésekor azonnal hívei közé szegődött. Palesztináról 1933-ban megjelent könyve igen lelkes írás, amely át van hatva szeretettől és odaadástól a Szentföld iránt.

Temetése óriási részvét mellett ment végbe. Goldschmied József sárvári gyárigazgató fivérét gyászolja benne.

A WIZO VILÁGKONFERENCIÁJA március 24—31-ig lesz Tel-Avivban. A magyarországi Wizo-t a világkonferencián Márer Arnoldné, Patai Józsefné és Pártos Nándorné fogják képviselni.

Kendi Antal	lakásberendező ipar
Semmelweis ucca 7	
Külön javító és bőrfestő műhely	

DEUTSCH VILMOS HALÁLA. A legnemesebb szívű emberek egyike távozott Deutsch Vilmostal, akit valóban őszinte tisztelettel és szeretettel vettek körül mindenütt. A nagy részvéttel lefolyt temetésen a család intencióinak megfelelően csak imák hangzottak el, mert méltató beszéd fölösleges lett volna Deutsch Vilmostal kapcsolatban, aki közismerten annyi jót gyakorolt életében, a háborúban

és békében intézményeket állított a humanitás szolgálatába, emellett a maga személyét mindig szerényen háttérben tartotta, kitérve minden ünneplés és elismerés elől. Utolsó éveiben külön imaházat rendezett be lakásán, ahol a falakat őseinek, a régi magyar zsidó arisztokrácia kiemelkedő egyéniségeinek olajfestményű arcképei díszítik. Deutsch Vilmos híven megőrizte és tovább is plántálta gyermekeiben az örökölt nemes tradíciókat, a vallásos élet és belső jószág szép harmoniáját.

PATAI-EST CSEPELEN. A csepeli hitközség ifjúsági csoportja nagyszabású Patai-estet rendezett. Dr. Kux Sándor hitközségi elnök meleg szavakkal méltatta Patai József irodalmi működését. Majd az ifjúság nevében Schwarz Béla főtáitkár üdvözölte. Klopfer Erzsike és Schwarcz Tibor Patai verseiből szavaltak hatásosan. Schulhof-Dénes László Patai Kabalájából mutatta be a „Nótás szent” elbeszélést, művészi szcenikus rendezésben. A háttérben megszólalt a tilinkó és egy csoport énekelte a nagykallói rabbi legendás dalát. Ezután dr. Patai József ismertette a Szentföld mai kulturáját. Utána dr. Krieszhaber főrabbi méltatta Patai irodalmi pályáját, végül dr. Kux elnök fejezte ki a hallgatóság köszönetét. Az ifjúság nevében Berger Évike virágcsokrot nyújtott át a vendégnek.

A PRO PALESZTINA MAJMUNI-EMLÉKESTJE nagy érdeklődés mellett folyt le a Szövetség Herzl-termében. Dr. Patai József elnöki megnyitójában melegen üdvözölte dr. Hevesi Simon vezető főrabbit, a Majmuni-irodalom kiváló művelőjét, majd ismertette Majmonidesnek a Szentföld újjáépítésével vonatkozásban álló döntéseit, leveleit. Dr. Hevesi Simon a hallgatóság lelkes tapsaitól sűrűn felbeszakítva, méltatta Majmonides filozófiájának, etikájának lényegét.

AZ IMIT FEBRUÁRI FELOLVASÓESTJÉN Turóczy Trosztler József Thomas Mann bibliai vonatkozású drámáiról tartott mélyenjáró előadást, Lenkei Henrik legújabb verseit mutatta be, Papp Károly „A gyermek Hillél” címen novelláját olvasta fel. Szemere Samu fejezte ki a hallgatóság háláját az előadóknak.

AZ ÓBUDAI NŐEGYLET nagyszabású kultúrestét rendezett, amelyen Patai József ismertette a palesztinai építőmunka eredményeit. Káldor Gyuláné elnöknő és Stern Béla főtáitkár üdvözölték az előadót. Gelléri Andor Endre novelláját olvasta fel. Molnár Anikó hegedűjátéka és Váradi Klári éneke emelte a műsor érdekességét.

של פסח

HUSVÉTI ÁRUT

az ismert kiváló minőségben az idén is gyártunk. A felügyeletet az egri főrabbi, főtisztelendő

SCHREIBER SIMON

ur gyakorolja

A husvéti áru gyártásának rituális felügyelete még sokkal szigorubb. mint az egész éven át gyártott áru amugy is nagyon szigorú felügyelete. E szigorú rituális felügyelet teljes erejű biztosíték arra, hogy az áru és így különösképpen a husvéti áru megbízhatóságához soha kétség nem férhet.

A husvéti árut

tehát a legvallásosabb emberek is a legteljesebb bizalommal fogyaszthatják.

FRANCK HENRIK FIAI R.T.

**Budapest 113.
Postafiók 5.**

Telefon: 68-8-45

LEWIN MIKSA — KORMÁNYFŐTANÁCSOS. A kormányzó Lewin Miksának, a Corvin Áruház Rt. ügyvezető-elnökének közhasznú, érdemes tevékenysége elismeréséül a kormányfőtanácsosi címet adományozta. Lewin Miksa, aki megalapítása óta áll a Corvin Áruház élén, értékes közgazdasági tevékenységet fejt ki és emellett jótékonyági téren is nagy érdemeket szerzett.

SZÁNTÓ JENŐ ÜNNEPLÉSE. Meleg ünneplésben részesítették Szántó Jenőt, az Országos Iroda alelnökét jubileuma alkalmából. A budai Vigadóban gyűltek össze hívei a fehér asztalnál, ahol megleghangú felköszöntők hangzottak el Szántó Jenő tiszteletére. Felszólaltak: Stern Samu, a Pesti Izr. Hitközség és az Orsz. Iroda elnöke, Székely Dezső mérnök, Kiss Arnold vezető főrabbi, Baracs Károlyné, Bakonyi Kálmán kúriai bíró, Nagy Andor és még mások. Szántó Jenő meghatóttan köszönte meg a szeretet impozáns megnyilvánulását.

A SPANYOLORSZÁGI MAJMONIDESZ-ÜNNEPSÉGEK, az érkező hírek szerint, igen nagyszabásúaknak ígérkeznek. Cordovában, Majmonidesz születési helyén és Spanyolország többi városaiban is a kormány és a tudományos világ irányítása mellett fognak lefolyni az ünnepségek, amelyekre a világ minden részéről utaznak érdeklődők.

LOHR Mária „Kronfusz“ vegyszerkészítő és késmesztő

Gyár és központ:
VIII., Baross-utca 85
Telefon: 30-2-37

Dr. PAP IGNÁC volt újvidéki főrabbi temetése — mint értesülünk — rendkívüli részvét mellett folyt le. Az újvidéki hitközség vezetősége mindent megtett, hogy szeretett lelkipásztorának utolsó útját minél méltóbbá tegye.

A belgrádi grand-rabbi, dr. Alkalay akadályoztatása folytán írásban küldte be az elhunyt méltatását. Dr. Kiss Henrik, az elhunyt főrabbi közvetlen utóda, dr. Gerson József szabadkai, Goldstein rumai, dr. Guttmann zombori és dr. Tennen topolai főrabbi búcsúztatták megható szavakkal. A hitközség nevében Frank Gyula hitközségi elnök, a chevra nevében Klein Ármin hitközségi főjegyző mondtak búcsúbeszédek. Az

utóbbi héber nyelven. A hatóság rendeletére kivilágították az utakat és bezárták az üzleteket, amerre a gyászmenet elhaladt. A nyitott sírnál legidősebb fia, dr. Pap Dezső köszöntö meg a hitközségnek az elhunyt és családja iránt tanúsított szeretetet és ragaszkodást.

50 ÉVES ORVOSI MŰKÖDÉS. Dr. Gonda Mór pancsovi orvost, az ottani zsidó hitközség örökös tiszteletbeli elnökét, orvosi működésének 50 éves jubileuma alkalmából a város minden rétege, valláskülönbség nélkül, meleg ünnepségekben részesítette. Heim Henrik hitközségi elnök, dr. Todorovits városi tisztiorvos és még többen méltatták kiváló érdemeit.

A BUDAI HITKÖZSÉG ÚJ ELŐLJÁRÓI. A Budai Hitközség legutóbbi közgyűlésén megválasztották új előljáróul Fahn Fülöpöt, Lőrincz Gézát, Sebők Zsigmondot, Vető Sándort, akik a budai hitközség legutóbbi Értesítőjében lelkes szavakkal fejtik ki működésüknek programját.

KÉRJÜK A MIKÉFE 310. SZ. JÓKAI MÓR CSERKÉSZCSAPAT VOLT TAGJAIT, hogy a csapat 10 éves jubileuma alkalmából nevüket és címüket sürgősen közöljék az alábbi címen: 310. sz. Jókai Mór cserkészcsapat, VII., Damjanich ucca 48.

A BIBLIA KÉPEKBEN BEREKSZÁSZON. Beregszászról írják: Az ottani nőegylet olyan szellemű kultúrestét rendezett, mely méltán megfelel annak a követelménynek, melyet a Mult és Jövő a zsidó nőegyletek szellemi munkájával kapcsolatban annyiszor hangoztatott. Az estélyen Patai József „A Biblia képekben” című díszművének képeit élőképekké alakították. A képek tartalmát művészi tömörséggel foglalta össze az elnöknő, dr. Kertész Mórné bevezetése, melyet dr. Neuwelt Józsefné mondott el nagy hatással: „Felnőttek ábécés könyve a Biblia, mihez mindig visszatérünk, ha szívünkben a kétség, szomorúság fullánkja mardossa a lélek partjait. Felütjük lapjait és tanít.” A poétikus megnyitó befejezéséből idézzük még e két sort:

„Hol az erős Sámson, ki oroszánt tépett?
Jöjjön, ha oly erős, s küzdjön veled, élet.”

A TORNALJAI ORTH. IFJAK ÖNKÉPZŐ EGYESÜLETE nagyszabású szíjünnepélyén Krämer Jenő elnök üdvözlő szavai után Krakovits Jenő titkár, majd Balajty Efráim rabbi, Unsorfer Hilél losonci és Lemberger Izák rozsnói főrabbiak szólaltak fel. Dr. Fenyő Adolf hitközségi elnök, Freund Fülöp, Deutsch Béla, Blechner Béla, Krakovits Béla és még többen szólaltak fel.

Fejér Lajosné Deutsch Berta, özv. dr. Kaba Imréné Deutsch Anna, dr. Krausz Béláné Deutsch Lenke, Dános Ármin a fájdalomtól porig sujtva jelentjük, hogy imádott édesapánk, családunk koronája, büszkesége, a legnemesebb szívű emberbarát

Deutsch Vilmos

családjának, a munkának, vallásosságnak és jótekonyságnak szentelt életének nyolcvanadik évében, 3 héttel követve legidősebb imádott fiát, február 18-án elhunyt.

A drága megboldogultnak kihűlt tetemét február 20-án helyeztük örök pihenőre a Csörsz-utcai orth. izr. temetőben.

Özv. Dános Lászlóné Zimmermann Stella, Dános Arminné Schlesinger Rózsi menyei, Fejér Lajos, dr.

Krausz Béla vejei, unokái és dédunokái.
Budapest, 1935 február hó.

Aldjuk nemes emlékét!

FRÄNKEL orth. kóser gyönyörűen berendezett ÉTTERME

Budapest, VII., Károly király út 3/a. Alkalmi vacsorák, lakodalmak és bankettek legalkalmasabb helye

POLGÁRI ÁRAK

ERDÉLYI HÍREK

A SZATMÁRI WIZO vendégül látta az erdélyi Wizo csoportvezetőit és dr. Ráchel Klompust, valamint dr. Róth Dezsőné, a Wizo országos elnöknőjét, aki lelkes agitációjával jelentős eredményeket ért el. Megjelent még Weinberger Nándorné, aki különösen a szatmári Wizo körül szerzett nagy érdemeket és Reiter Lunca, aki erős meggyőződését átvitte a legszélesebb erdélyi körökbe. Guth Lajosné fényes teadélután keretében vezette be az ünneplések sorozatát. Dr. Nobel Sándor, dr. Ráchel Klompus, Vermes Ernő és dr. Róthné tartottak lelkesítő előadásokat. Este az Izr. Nőegylet dísztermében 150 vendég jelenlétében folytatta a Wizo megbeszéléseit. Dr. Jordán Viktor héberül és németül beszélt, majd a szatmári Wizo elnöknője, dr. Fischer Samuné szólalt fel, utána Hegedüs Zoltánné és dr. Róthné. Dr. Schwarz Lajos aktuális verset olvasott fel. Másnap folytatták a tanácskozásokat a Kereskedelmi Csarnokban. Végül dr. Fischer Miklósné teadélután adott dr. Róthné tiszteletére. A szatmári Wizo buzgó működést fejt ki. Teadélutánokat rendeztek: Wohl Miklósné, Steiner Józsefné, Adler Jenőné, dr. Klein Sándorné, dr. Roóz Gusztávné, Schwarz Zoltánné, Lázár Dávidné, dr. Jordán Viktorné, Rosenfeld Mártonné, dr. Kertész Ferencné, dr. Fejes Lajosné, Grünfeld Henrikné, Havas Emilné. A teadélutánokon értékes előadást tartottak: Dr. Roóz Gusztávné Prágából, a zsidóság multjáról. Fried Margit a zsidó ifjúsági problémákról, Giszkalai János Heineről, Sugár Fülöpné a zsidó nők feladatairól és a nők helyzetéről, Hegedüs Zoltánné olaszországi tapasztalatairól, Fried Zoltánné Max Brodról, dr. Rosenbaum Dezsőné a rabbinikus bölesességekről, dr. Jordán Viktorné a cionizmus és asszimiláció problémáiról, dr. Schächter László a zsidó történelemről. Dr. Fáy Béláné összefoglalót adott az eddigi elért erkölcsi és anyagi eredményekről. Markovits Elek Thomas Mann művészetét méltatta. Dr. Schwarz Lajosné revüt tartott. Rosenfeld Mártonné Herzlről tartott szép megemlékezést.

A HATEGI ZSIDÓ EGYESÜLETEK: a helyicsoport, a Wizo, a Nőegylet és az Aviva-Barisszia-Haboné bemutatnak három egyfelvonásos színdarabot, amelynek szereplői voltak: Berkovits Irén, Berger Izidorné, Hersch Józsefné, Weil Jenőné, Widder Gizella, Widder Margit, Baum Samu, Jakab József, Léb Zoltán, Schwarcz Béla és Sámuel Jenő. Nagy tetszésben részesült Baum Judit és a kis Tauber leányka héberül előadott dialógusa. A rendezésből kivették részüket: Berkovits Irén, Hirsch Józsefné, Jakab Józsefné, Schinder Gyuláné, Hersch Samuné, Léb Adolfné, Ábrahám Aladárné, Ábrahám Henrikné, Hirsch Henrikné, Léb Manóné, Mayer Józsefné, Paskovits Ida, Weitzner Mórné.

MELEG ÜNNEPLÉSBEN részesítette szombaton, február hó 16-án a brassói Hitközség érdemes másodkántorát, Walter Ferencet, 40 éves szolgálati idejének betöltése alkalmából. A feldíszített templomban az istentisztelet keretében dr. Deutsch Ernő főrabbi üdvözölte az ünnepeltet, szintúgy Szegő Árpád hitközségi elnök, Kántor Miksa ü. v. elnök, Sziklász József chevra elnök és Mátyás Ignác.

NAGYVÁRADON MEGHALT Blum Zsigmond, az Erdélyi Nemzeti Szövetség kerületi főtitkára. A temetésén Fuchs Mór főrabbi, Ráth Efraim, dr. Bárdos Imre és dr. Marton Ernő méltatták buzgó érdemeit.

ERDÉLYI ZSIDÓK BUCURESTIBEN. Bucurestiben élő erdélyi zsidó nők egy lelkes csoportjának kezdeményezésére megalakult a Konkordia dísztermében az erdélyi nők Wizo-csoportja. Léb Jenőné nyitotta meg az alakuló gyűlést. Felszólaltak Katz Rudolfné, dr. Szönyiné, König Mártonné, Lázárné, dr. Mózes Aranka, Winkler Mórné, dr. Winklerné, Karpfné, Stössel Imréné és mások.

PALESZTINÁBA

március-áprilisban a minden szerdán induló

**„PILSNA” és
„GERUSALEMME”**

legmodernebb gyorshajókkal (csak külső kabin) és a 33.000 tonnás

„ROMA”

pazar luxushajón Triestből 70 óra alatt (páratlan olcsó egységes osztály). Érdeklődés, prospektusok budapesti irodáinkban:

LLOYD-TRIENTINO

THÖKÖLY-ÚT 2

VÁCI-UTCA 4

A BUDAPESTI ORTHODOX IZR. HITKÖZSÉG legutóbbi képviselőtestületi ülésén óbudai Freudiger Ábrahám hitközségi elnök, kormányfőtanácsos, örömeinek adott kifejezést Frankl Adolf felsőházi tag, tiszteletbeli örökös országos elnöknek betegségéből való felépülése fölött. Schlesinger Adolf pénzügyi előjáró a hitközség financiáiról referált. Majd Löffler Henrik főtitkár számolt be az előjáróság hároméves működésének eredményéről. A választási bizottság elnökéül egyhangúlag Deutsch Gézát választották meg.

MORDECHAJ DIADALMENETE. Most jelent meg Lakos Alfrédnek, a kiváló festőművésznak ismert nagyszabású kompozíciója: a *Mordechaj diadalmenete*, sikerült reprodukcióban. A jelenet, amely a zsidó nép megmenekülését és Hámánnak, a zsidógyűlölet e típusának megalázását ábrázolja, rendkívüli mozgalmasságával és drámai erejével a Műcsarnok tárlatán keltett annakidején nagy feltűnést. A Mult és Jövő is bemutatta Lakos e művét olvasóinak. A rendkívül sikerült mű kiválóan alkalmas purimi ajándéknak is, valamint zsidó hitközségek és iskolák falaira. Megrendelhető a művész címen: Lakos Alfréd, Budapest, VI., Lehel-utca 14. Díszes, arany színű stílkeretben 22x50 méretben, utánvét mellett, darabja 7 pengő. Melegen ajánljuk a kitűnő művész e sikerült művét minden zsidó családnak.

EGY JIDDIS NYELVŰ SZÍNDARAB EREDETI BEMUTATÓJA HUSZTON. A huszti héber iskolaszék rendezésében a huszti jiddis nyelvű műkedvelő csoport január 15-én zsufolt ház előtt előadta Ausländer Hermannak „Á wurer chulem” című 3 felvonásos tragikomédiáját. Az előadás úgy anyagilag, mint erkölcsileg fényesen sikerült. A siker hatása alatt most a műkedvelő csoport több ruszinszínház helyiségéből kapott meghívást a darab lejátszására. Szereplők: Friedmann Lisu, Kahan Rifcsu, Dub Dóra, Grünbaum Ignác, Ausländer Hermann, Hellman Salom, Krausz Nándor és Zoltán.

HÁZASSÁG

Dr. Reisz Gyula bratislavai ügyvéd, csehszlovák országgyűlési képviselő és neje szül. Fuchs Irénnek leányát, Vussit, eljegyezte dr. Rudolfer László bratislavai ügyvéd.

Dr. Grünfeld Adolf orvos (Sibiu) és Meisels Herminke (Mukacevo) jegyesek.

Steinberger Sárika (Marosvásárhely) és Karniol Gyula (Beszterce) jegyesek.

Klein Évát (Eger) eljegyezte Vas (Weiszhauz) Dániel (Budapest).

HALÁLOZÁS.

Fischer Hermann nagyszöllősi földbirtokos 76 éves korában elhunyt. A holdogult kiváló talmudista is volt. A pozsonyi Jesivának volt növendéke és világi pályáján is bibliai szellemben élt. Gyermekeit modernül nevelte, beléjük plántálta a zsidóság szeretetét. Fiai, dr. Fischer József az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség elnöke, dr. Fischer Sámuel szatmári ügyvéd és dr. Fischer Miklós szatmári orvos, leánya, Weinberger Nándorné, Kolozsvár, valamennyien a szülői házból örökölt szellemben folytatják működésüket. Dr. Weinberger Mózes főrabbi méltatta az elhunyt érdemeit. Nagy részvéttel kísérték utolsó útjára.

Székel Jenő, a „Gyöngyösi Lapok” több mint 30 éven át volt felelős szerkesztője, február 18-án Gyöngyösön elhunyt. Temetése nagy részvét mellett folyt le.

EGY ARADI IPARMŰVÉSZNŐ. A Mult és Jövő legutóbbi számában közöltük Fränkel-Aufricht Mária aradi iparművésznőnek néhány érdekes menóra-kompozícióját. Az újszerű stílusban alkotott iparművészeti munkák sokfelé figyelmet keltettek. Egy zürichi olvasónk írja: „Arad mindig a nagy zsidótlanság hírében állott. Pedig Vészi Józsefet, Gál Gyulát, Kaufmann Izidort adta a zsidóságnak és más egyéniségeket is, kikkel méltán büszkélkedhetünk. És most Arad, mint a zsidó szertartási tárgyak művészi feldolgozója jelentkezik egy nagytehetségű, ifjú művész munkáin keresztül, amelyekből mély vallásosság árad.”

Egy aradi olvasónk írja: Kevesen tudják, hogy a régi reform főfészke Arad ma a legvallásosabb községek egyike. Az aradi orth. község új esketési mennyezete szintén Fränkel-Aufricht Mária műve és általános feltűnést kelt. Menorái pedig az idén olyan házakban is kigyultak és velük a lelkek is, ahol a Chanuka ragyogó eszmeköre azelőtt ismeretlen volt.”

A PÉCSI TALMUD TÓRA EGYLET előadássorozatában dr. Lehr László ügyvéd felolvasást tartott „A zsidóság helyzete a jelenben” címen, foglalkozott azokkal a vádakkal, amelyek az utóbbi évtizedekben a zsidósággal kapcsolatosan elhangzottak. Bőséges történeti érveléssel bizonyította, hogy ezeknek nagyrésze a dolgok nemismerésén, vagy éppen céltalosságon alapszik. A tartalmas előadáshoz dr. Wallenstein Zoltán főrabbi fűzött néhány nagyvonalú kommentárt.

3 szó csupán

**SIRKŐ
LÖWY-nél
BUDÁN**

II., Fő-utca 79
Telefon 51-5-81

Külön nagy lerakat

ALKALMI VÉTELEK

a legolcsóbb áron II, Zárda-utca **3**
Margit-krt sarok

Paplanlepedő . . 9.80

kitűnő minőség kézi gomblyukkal

Símapárna 3.90

80X100

SZÉKELY JENŐ

cég-nél, Petőfi Sándor-u. 9.

Első forrásból kaphat
ezüst tórafelszerelést, szédertálát, gyertyatartót,
menórát, arany, ezüst és
brilliáns ékszereket, órákat

HEIDEN LEÓ

é k s z e r é s z n é l

Saját üzem. Szombaton
zárva. Gyári árák

BUDAPEST, KIRÁLY UCCA 21. TELEFON: 38-1-10

PAPLAN BIZALOM DOLGA

Sok ezer állandó vevőm bizonyítja, hogy nálam bizalommal és olcsón vásárolhat.

DORSCHOVITZ

paplangyár
BUDAPEST, VIII
PRÁTER-U. 53.
Alapítva 1910.

Klot doubl P 8 161
Műselyem brocat paplan fehér kártolt vattával . . . P 20 ..
Műselyem brocat pehely paplan la min. P 65 ..
60% selyem brocat, mindkét oldalán legprimább higiénikus pehellyel . . . P 85 ..
Damast matrac 3 részes prima afrikával P 24 ..

A kitűnő HOFFMAN-féle orth. כשר vendéglőben

változatos, finom menü mérsékelt árban, házhoz szállítva is * Lakodalmakat vállal elsőrendű kivételben * Elsőrendű fajborok

Budapest, VI., Révay ucca 4/B

Telefon 23-8-43

SIRKÖVEK

PFEIFER ÉS HESZKY

kőfaragómesterek sirkőraktára

Budapest, VII., Károly király-út 3/c

Dob u. sarok Szombat és ünnepnap zárva Tel. 34-9 95
RENDKÍVÜLI OLCSÓ ÁRAK!

Felelős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Vilmos császár-út 34

Hungária Hirlapnyomda R. T. Budapest. Felelős: Schmidek Géza

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Patai József összegyűjtött munkái

jubiláris díszkiadás 7 kötetben, művészi illusztrációkkal

Ára egészvászonkötésben 32 P

(Bolti ára 40 P lesz)

Fizetendő a megrendelésnél 8 pengő. A többi 24 pengő 3 pengős havi részletekben fizethető.

A jubiléris bizottság kéri a Mult és Jövő olvasóit, küldjék be postafordultával levelezőlapon előjegyzésüket. Az előjegyzett példányokat a szerző sajátkezű aláírásával látja el.

Pollák Sarolta

kozmetikus

Andrássy-út 32. I. emelet. Telefon: 157-98

Szépségápolás

Villanyos szőrtelenítés. Szemölcsirtás. Quarz.

„Miracle“

hajeltávolító szétküldése utasítással. „Miracle“ szépségápolószerek. (Kérjen prospektust) 25 éves működés.

EZÜST

DISZMŰÁRU, EVŐESZKÖZÖK GYÁRI ÁRBAN

SCHLEIFER

EZÜSTÁRUGYÁR VII., KAZINCZY-UTCA 10

TELEFON: J. 435-28

REMÉNY

DR MOLNÁR ERNŐ

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:
BUDAPEST, VII., AJTÓSI DÜRER-SOR 9
FÉLÉVI DÍJ 3 PENGŐ. * MUTATVÁNYSZÁM DÍJTALAN.

Sirkövek Budán, Margittánál

I., Torbágyi-út 2. szám
59-es villamos végállomás
a Farkasréti zsidó temető mellett
Telefon: Aut. 57-2-59

A Projectograph R.-T. a legnagyobb gondot fordítja arra, hogy a legjobb filmek, a legjobb vetítés, a legjobb hangleadás és a legelőzékenyebb bánásmód révén, mozgósínházaink közönségét a legkiválóbban kiszolgálja

TIVOLI FILMSZINHÁZ
Nagymező-utca 8. szám
ODEON FILMSZINHÁZ
Rottenbiller-utca 37/B szám
ORIENT FILMSZINHÁZ
Izabella- és Aradi-utca sarok

1856
óta vezet a

Katzer
Megóvás
és
Bunda
Budapest,
VI., Ó-u.
Telefon

Olcsón és jól vásárolhatunk

**KLEIN
ANTAL**

UJ ÁRUHÁZÁBAN
KIRÁLY-UTCA 49.

Csányi u. sarok. Szemben a Nagymező-utcával

Ami a szülőket legjobban érdekli

**Leány- és fiúruha,
Leány- és fiúkabát**

LITZMANN IRMA
Budapest, VI. ker.,
Király-utca 18. sz.

SIRKÓ

ALAPITVA: 1865-IK ÉVBEN

Celluloid ajtóvédő

Minden színben és formában.
Megvéd kopástól, piszkolódástól.

Celluloid toiletberendezés
fürdőszoba-butor,

Celluloid kilincs
celluloid felirati táblák.

„Cello-fix“ ajtó- és ablak-
lógréselzárók
alkalmazásával nagy tűzelőanyag-meg-
takarítás

HIGIÉRIA CELLULOID IPAR
V., Hold-utca 5, a Nemzeti Bankkal szemben
Telefon: 15-9-16

Kuffler-étterem

Vilmos császár-út 39 Hajós-utca sarok
Telefonszám: 16-7-57 Fennáll 1903 óta

Menürendszer, mérsékelt árak
Ebéd házhoz szállítás
Péntek esti vacsorák

Bekötési táblák

és tartalomjegyzék a Mult és Jövő 1934.
évfolyamához kapható a kiadóhivatalban:
Vilmos császár-út 34.

Ára 2.50 pengő

KOLLER, MŰSZAKI IRODA
CSILLÁRGYÁR

VILLAMOS- ÉS GÁZBERENDEZÉSEK,
FÉMÁRUGYÁRTÁS, VILLAMOS MO-
TOROK ÉS VENTILÁTOROK. VÉTEL,
ELADÁS ÉS CSERE. ÁTALAKÍTÁSOK

BUDAPEST, VIII., DOBOZI-U. 15. TELEFON: 31-3-37

Márványdiszmutárgyak, kőfa-
ragó munka gyári előállítás

MAZZI LUIGI

Budapest, VII., Garay-utca 39
Telefon: 31-4-66